

Izveštaj o stanju ljudskih prava u 2023. godini

Bosna i Hercegovina

Sažetak

Vlasti u Republici Srpskoj s većinskim srpskim stanovništvom – koja zajedno s bošnjačko-hrvatskom Federacijom i Brčko distriktom čini Bosnu i Hercegovinu – u kontinuitetu su poduzimale radnje koje potkopavaju državne institucije, povećavaju međuetničke napetosti i ograničavaju slobodu okupljanja i izražavanja. Eskalirajući verbalni napadi i napadi putem zakona od strane predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika potkopali su ustavni poredak države, a razdorna i zapaljiva retorika lidera Republike Srpske pridonijela je povećanim političkim i etničkim napetostima u cijeloj zemlji. Dana 28. aprila, nakon četiri godine institucionalne blokade, formirana je Vlada Federacije.

Među važnim pitanjima ljudskih prava su vjerodostojni izvještaji o mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju osoba lišenih slobode od strane policije; teškim i po život opasnim uvjetima u kazneno-popravnim zavodima; ozbiljnim problemima u pogledu neovisnosti pravosuđa; ozbiljnim ograničenjima slobode izražavanja i slobode medija, uključujući nasilje i prijetnje nasiljem nad novinarima i usvajanje zakona o

Izveštaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

kriminalizaciji klevete; suštinskom ometanju slobode mirnog okupljanja i slobode udruživanja; teškim i nerazumnim ograničenjima političkog učešća pripadnika manjina; teškoj korupciji u organima vlasti; rasprostranjenom rodno zasnovanom nasilju, uključujući nasilje u porodici i seksualno nasilje, nasilje nad djecom i rane i prisilne brakove u romskoj populaciji; krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem nad pripadnicima etničkih zajednica; vjerski motiviranim krivičnim djelima, uključujući napade, uznemiravanje i zastrašivanje raznih vjerskih zajednica; krivičnim djelima motiviranim antisemitizmom; i krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem nad lezbijskim, gay, biseksualnim, transrodnim, queer ili interspolnim osobama.

Vlasti nisu poduzele vjerodostojne korake da bi identificirale i kaznile zvaničnika koji su možda počinili povrede ljudskih prava.

Dio 1. Poštivanje integriteta osobe

a. Samovoljno oduzimanje života i druga nezakonita ili politički motivirana ubistva

Nije bilo izvještaja o tome da su vlasti ili njihovi izvršitelji počinili samovoljno ili nezakonito oduzimanje života.

Nekažnjavanje počinitelja nekih ratnih zločina počinjenih u toku rata od 1992. do 1995. godine, posebno onih koji su odgovorni za oko 8.000 osoba ubijenih u genocidu u Srebrenici i nestanak oko 7.600 drugih osoba koje se

još uvijek vode kao nestale i za koje se smatra da su ubijene, i dalje predstavlja problem. Nadležni organi još uvijek nisu procesuirali većinu od preko 20.000 navodnih slučajeva seksualnog nasilja počinjenih tokom rata. Izgledi za pravdu za žrtve zločina počinjenih tokom rata i dalje se smanjuju zbog smrti i bolesti osumnjičenika, optuženika, svjedoka i žrtava, sve lošije kvalitete dokaza, nedostatka resursa zbog nedovoljnog financiranja i nedostatak kadra i slabe regionalne saradnje.

U toku godine državne vlasti su postigle tek ograničeni napredak u procesuiranju predmeta ratnih zločina zbog dugotrajnih organizacionih i finansijskih nedostataka. U martu je, nakon dugog odlaganja, Vijeće ministara BiH imenovalo Nadzorno tijelo za praćenje provedbe *Revidirane državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina*, koju je usvojilo 2020. godine. Strategija sadrži mjere za jačanje kapaciteta pravosuđa i policije za procesuiranje predmeta ratnih zločina i u njoj su ažurirane mjere zaštite svjedoka i žrtava.

Sud je u aprilu 2022. godine osudio Sakiba Mahmuljina, komandanta u bivšoj Armiji Republike BiH, na osam godina zatvora za ratne zločine koje su pod njegovom komandom počinili strani dobrovoljci u Vozući i Zavidovićima. Mahmuljin je navodno bio u Turskoj na liječenju. Sud Bosne i Hercegovine (BiH) raspisao je međunarodnu potjernicu nakon što se Mahmuljin nije predao vlastima, a zatim je Turskoj uputio zamolnicu za njegovo izručenje. Bosanski mediji su izvijestili da Mahmuljin navodno boravi u vili u vlasništvu

lidera bošnjačke etnonacionalističke Stranke demokratske akcije (SDA), Bakira Izetbegovića, što je potaknulo optužbe bosanskih Srba da se procesuiraju samo navodni ratni zločinci među bosanskim Srbima.

Vijeće Apelacionog odjeljenja Suda BiH potvrdilo je u julu oslobađajuću presudu ratnom čelniku Đorđu Ristaniću. Oslobođen je optužbi da je počinio zločine protiv čovječnosti u okviru širokog i sistematskog napada usmjerenog na bošnjačko i hrvatsko stanovništvo na području Brčkog.

Vijeće Apelacionog odjeljenja Suda BiH je u junu smanjilo za dvije godine prvostepenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina Momčilu Tešiću za sudjelovanje u strijeljanju 17 muškaraca s područja Srebrenice 1995. godine.

I dalje je bilo slučajeva historijskog revizionizma, poricanja genocida i veličanja osoba osuđenih za genocid, zločine protiv čovječnosti i druge ratne zločine. Tužilaštvo BiH nije podiglo niti jednu optužnicu u toku godine, do kraja oktobra, za krivično djelo negiranja genocida ili veličanja ratnih zločinaca, u skladu sa Zakonom o dopuni Krivičnog zakona BiH iz 2021. godine. Glavni tužilac je naveo da je Tužilaštvo donijelo 30 naredbi o nesprovođenju istrage u vezi sa zaprimljenim prijavama, a čiji su podnosioci bili građani i nevladine organizacije.

b. Nestanak

Nije zabilježen niti jedan slučaj nestanka počinjenog od strane ili u ime organa vlasti.

c. Mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje i druge slične povrede prava

Zakonom su zabranjene takve prakse. Nije bilo vjerodostojnih izvještaja o primjeni takvih mjera od strane zvaničnika vlasti. Ipak, kako je izvijestio Komitet za sprečavanje torture i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Vijeća Evrope, nije bilo indicija da su snage sigurnosti okončale praksu teškog zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika o kojoj se izvještavalo u prethodnim godinama.

U maju je Komitet za sprečavanje torture i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) objavio nalaze svoje *ad hoc* posjete zemlji 2021. godine, u kojima konstatira kontinuirani nedostatak djelotvorne akcije na provedbi preporuka nakon svoje posjete 2019. godine, posebno u pogledu zlostavljanja od strane policijskih službenika. Delegaciji CPT-a su 2021. godine također izneseni brojni navodi o zlostavljanju pritvorenika od strane policije Kantona Sarajevo i žandarmerije, uključujući šamare, udarce rukama, nogama i udarce palicama i kundacima službenog oružja. U nekoliko slučajeva osobe koje su se sastale s članovima delegacije CPT-a navele su da su morale provesti sate vezane lisicama za namještaj i da im je uskraćena voda ili hrana. Pritvorenici su također tvrdili da su ih isti policajci koji su im nanijeli ozljede često pratili do doktora, zbog čega je navedeno u medicinskim kartonima da su ozljede nastale pod nejasnim okolnostima.

Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

Nekoliko pritvorenika je navelo da su ih kriminalistički inspektori psihički zlostavljali kako bi iznudili priznanje. Delegacija CPT-a je uočila 18 dosjea osumnjičenih koji sadrže podatke sarajevskih centara za hitnu medicinsku pomoć o ozljedama prisutnima u vrijeme prebacivanja u nadležnost sudske policije. Nekažnjivost je bila značajan problem u snagama sigurnosti, pri čemu je CPT primijetio da nije provedena istraga o navodima o zlostavljanju pritvorenika. Nekažnjivost je značajan problem u snagama sigurnosti, pri čemu je CPT primijetio da nije provedena istrage o navodima o zlostavljanju zatvorenika i pritvorenika.

Državni parlament je 30. augusta usvojio zakon kojim se Institucija ombudsmana za ljudska prava uspostavlja kao državni mehanizam za sprečavanje mučenja i zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika u skladu s Fakultativnim protokolom uz Konvenciju UN-a protiv mučenja. Godine 2022. Institucija je zaprimila 77 žalbi zatvorenika koje su se prvenstveno odnosile na zdravstvenu zaštitu, korištenje uvjetnog otpusta, uvjete u kazneno-popravnim zavodima i pritvorskim jedinicama, uskraćivanje vanzavodskih pogodnosti te premještanje u drugi kazneno-popravni zavod. Nekažnjivost je značajan problem u snagama sigurnosti, a u izvještaju CPT-a navodi se da nije provedena istraga o navodima o zlostavljanju zatvorenika i pritvorenika.

Policija u cijeloj zemlji ima unutarnje jedinice za profesionalne standarde, koje su pod direktnim nadzorom policijskih jedinica Distrikta, kantona ili drugih lokalnih policijskih jedinica, kojima građani mogu prijaviti slučajeve

maltretiranja ili zlostavljanja osoba lišenih slobode. Unutarnje jedinice su obradile svega mali broj prijavljenih navoda o policijskoj brutalnosti.

Uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama

Fizički i sanitarni uvjeti bili su teški u nekim zatvorima i pritvorskim jedinicama u zemlji; međutim, CPT je izvijestio o dobrim uvjetima u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH, kao i u kazneno-popravnim zavodima u Bihaću, Mostaru, Sarajevu i Zenici.

Neodgovarajući fizički uvjeti: U svom izvještaju CPT je naveo da su uvjeti neprihvatljivi u policijskim prostorijama za zadržavanje osoba lišenih slobode u Mostaru, Centar, i u nekoliko policijskih stanica u Zenici, što se posebno odnosi na dnevno svjetlo, ventilaciju i čistoću.

Zatvorenici su se žalili na nedostatak zdravstvene zaštite, posebno dijagnostike ili specijalističkih zdravstvenih usluga. Prema izvještaju CPT-a, u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH, kao i u kazneno-popravnim zavodima u Zenici i Sarajevu, postoji adekvatno medicinsko osoblje. U kazneno-popravnim zavodima u Mostaru i Bihaću dolaze ljekari opće prakse, psihijatri i doktori stomatologije dva puta, odnosno jednom sedmično. U svakom od njih postoje medicinske sestre/tehničari koji su zaposleni na puno radno vrijeme. Jedino Zavod za izvršenje krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH nudi odgovarajuće

prostorije za zatvorenike sa fizičkim invaliditetom. U nekim slučajevima zatvorenicima nisu pružene potrebne kompleksnije i skuplje zdravstvene usluge. Delegacija CPT-a je utvrdila da se niti u jednom zatvoru koji je obišla ne vrši testiranje na prenosive bolesti.

Uprava: Delegacija CPT-a je izvijestila da su službene istrage navoda o zlostavljanju od strane policije nedjelotvorne (vidi dio 1.c).

Zatvorski sistem u zemlji nije u potpunosti koordiniran niti je potpuno u skladu s evropskim standardima. Razne pravne regulative koje uređuju isto pitanje ponekad dovode do nejednakog postupanja prema osuđenima.

Neovisno praćenje: Vlasti su dozvolile neovisnim promatračima poštivanja ljudskih prava obilazak, a predstavnicima međunarodne zajednice su osigurale neometan pristup svim zatvorima, pritvorskim jedinicama i zatvorenicima. Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa, CPT, Institucija ombudsmana i nevladine organizacije (NVO) i dalje imaju pristup zatvorima i pritvorskim jedinicama u nadležnosti Ministarstva pravde.

d. Samovoljno hapšenje ili pritvaranje

Zakonom je zabranjeno samovoljno hapšenje i pritvaranje i sve osobe imaju zakonsko pravo da ospore zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja pred sudom. Vlasti općenito poštuju ove zakonske odredbe.

Procedure hapšenja i postupanje sa osobama lišenim slobode

Policija je generalno vršila hapšenja na osnovu sudskih naloga i dovoljno dokaza ili u skladu sa zakonom. Zakonom je propisano da će organi vlasti upoznati osobe lišene slobode o krivičnim djelima za koja se sumnjiče odmah nakon što su uhapšene i da će policija osumnjičene osobe predati nadležnom tužilaštvu u roku od 24 sata od privođenja (odnosno u roku od 72 sata u predmetima terorizma). Tokom ovog perioda policija može zadržati osobe lišene slobode radi istrage i obrade. Postupajući tužilac ima rok od dodatna 24 sata da osobu lišenu slobode pusti iz pritvora ili da od suda traži produženje pritvora. Sud donosi rješenje o produženju pritvora ili ukidanju pritvora u roku od naredna 24 sata.

Sudska policija je odvojena od drugih policijskih agencija. Nakon zadržavanja u trajanju od 24 do 48 sati, kada su osobe u nadležnosti sudske policije, osoba lišena slobode mora biti predana sudiji za prethodni postupak koji odlučuje da li će osoba biti zadržana u pritvoru ili puštena. Osumnjičene osobe koje ostaju u pritvoru predaju se zavodskim službenicima.

Prema zakonu, ispitivanje može trajati najviše šest sati. Zakonom je pritvor prije početka suđenja ograničen na 12 mjeseci, a pritvor tokom suđenja na tri godine. Sistem puštanja iz pritvora uz plaćanje jamstva funkcioniра. Mjere obezbjeđenja, kao što je privremeno oduzimanje putnih isprava ili mjera

kućnog pritvora, redovno se izriču kako bi se osiguralo pojavljivanje optuženih pred sudom.

Pritvorenici imaju zakonsko pravo na advokata po svom izboru, a ako ne mogu snositi troškove zastupanja, sud im određuje advokata po službenoj dužnosti. Prema zakonu, advokat mora biti prisutan u toku saslušanja u prethodnom postupku i na ročištima u dokaznom postupku nakon podizanja optužnice.

e. Onemogućavanje pravičnog i javnog suđenja

Ustavom BiH je propisano pravo na pravično suđenje u građanskopravnim i krivičnopravnim stvarima, dok je ustavima Federacije (FBiH) i Republike Srpske (RS) propisano neovisno pravosuđe. Ipak, političke stranke i utjecajni pripadnici organiziranih kriminalnih grupa su u politički osjetljivim predmetima, posebno u predmetima korupcije, ponekad vršili utjecaj na pravosuđe. Prema izvještajima nezavisnih medija, nadležni organi u nekim slučajevima nisu izvršili sudske presude, posebno odluke Ustavnog suda.

Postupci pred sudovima

Zakonom je propisano pravo na pravično i javno suđenje, ali organi pravosuđa ne poštuju ovo pravo u svim slučajevima, posebno pravo na blagovremeno suđenje. Na primjer, 5. jula je Ustavni sud donio odluku prema kojoj je Kantonalni sud u Sarajevu prekršio pravo Borisa Čilića na pravično suđenje u građanskoj parnici. Ustavni sud je zaključio da je

odugovlačenje postupka protiv Čilića, koji je trajao sedam i po godina, bilo neopravdano i naložio je Kantonalnom sudu u Sarajevu da mu isplati naknadu štete u iznosu od 300 KM (164 USD).

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izvještaja o postojanju političkih zatvorenika i pritvorenika.

f. Transnacionalna represija

Nije primjenjivo.

g. Oduzimanje i restitucija imovine

Zakon o slobodi vjere dao je vjerskim zajednicama pravo na povrat oduzete vjerske imovine. Vlasti ove zemlje nisu donijele zakon o njegovoj provedbi. Četiri „tradicionalne“ vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska) i dalje potražuju imovinu koja je nacionalizirana u toku i nakon Drugog svjetskog rata. Unatoč tome, s obzirom da ne postoji državni zakon o povratu nacionalizirane imovine, mnogi zvaničnici vlasti koriste takvu imovinu kao instrument etničke i političke manipulacije. U nekoliko slučajeva su zvaničnici vlasti odbili izvršiti povrat imovine ili su omogućili vjerskim zajednicama da tu imovinu privremeno koriste. Vlada nema zakone niti mehanizme za rješavanje zahtjeva za povrat imovine

oduzete za vrijeme holokausta, a nevladine organizacije i zagovaračke grupe izvijestile su da vlada nije postigla napredak u rješavanju takvih zahtjeva, uključujući i zahtjeve za povrat imovine stranih državljana.

U proteklom periodu je nepostojanje zakona dovelo do situacije u kojoj se vjerska imovina vraća na *ad hoc* osnovi, prema diskrecionoj odluci lokalnih vlasti, često u korist većinske vjerske zajednice u određenoj jedinici lokalne samouprave. Iako su četiri tradicionalne vjerske zajednice jednoglasno podržale usvajanje zakona o restituciju, politička neusuglašenost oko toga da li je restitucija u nadležnosti države ili entiteta blokirala je napredak u donošenju zakona. Zagovaračke grupe i pravni stručnjaci su naglasili potrebu za postojanjem barem okvirnog zakona na državnom nivou kako bi se spriječile diskriminacijske prakse u provedbi zakona.

Jevrejska zajednica je predala zahtjeve za povrat najmanje 54 objekta koja su komunističke vlasti oduzele kroz nacionalizaciju, eksproprijaciju, likvidaciju ili nezakonito poklanjanje. Na primjer, u jednoj zgradi Jevrejske zajednice u centru Sarajeva, koja je ranije bila u vlasništvu jevrejskog humanitarnog društva La Benevolencija, smješteno je Kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova.

Izveštaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a prema Zakonu o neodložnoj pravdi za neobeštećene preživjele, objavljen 2020. godine, koji je dostavljen

Kongresu (*Justice for Uncompensated Survivors Today (JUST) Act Report to Congress*), dostupan je na web stranici Ministarstva na: <https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/>.

Dana 22. septembra Ustavni sud BiH je proglasio neustavnim zakon koji je Narodna skupština RS-a usvojila u februaru 2022. godine kojim se državna nepokretna imovina smatra vlasništvom Republike Srpske. Zakon je bio posljednji u nizu pokušaja zvaničnika RS-a da potkopaju državu, Ustav i Dejtonski mirovni sporazum polažući pravo na imovinu koju je BiH dobila iz sukcesione mase bivše Jugoslavije.

h. Samovoljno ili nezakonito miješanje u privatnost, porodicu, dom ili korespondenciju

Zakonom su takve radnje zabranjene i nije bilo izvještaja o nepoštivanju ovih zabrana od strane vlasti.

Dio 2. Poštivanje građanskih sloboda

a. Sloboda izražavanja, uključujući slobodu izražavanja pripadnika štampanih i drugih medija

Zakonom je propisana sloboda izražavanja, kao i sloboda štampe, ali je poštivanja ovih prava od strane vlasti ostao nizak. U toku godine je i dalje bilo nastojanja da se naruši ovo zakonom zaštićeno pravo. Zakon o

izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika RS-a kojima se ponovo kriminalizira kleveta stupio je snagu 26. augusta. Izmjenama i dopunama je kriminalizirana kleveta, koja je nejasno definirana, kao i neovlašteno objavljivanje spisa i slika. I jedno i drugo djelo je kažnjivo novčanom kaznom, dok se za neovlašteno objavljivanje može izreći i kazna zatvora. Predstavnici civilnog društva tvrdili su da bi odredbe ugrozile novinare i drugo neovisno izražavanje, vjerovatno jačajući autocenzuru, te imale obeshrabrujući učinak na kritičko medijsko izvještavanje o vladi RS-a, kao i na istraživačko izvještavanje o korupciji i vladavini prava. Državni parlament usvojio je 30. augusta Zakon o slobodi pristupa informacijama. Aktivisti civilnog društva kritizirali su odredbe zakona kojima je propisano izuzeće od obaveze davanja informacija i kojima se Žalbeno vijeće pri Vijeću ministara, koje je predložilo izmjene, ovlaštava da odlučuje o žalbama na odluke institucija.

Zastrašivanje, uznemiravanje, politički pritisci i prijetnje, uključujući prijetnje smrću, protiv novinara i medijskih kuća povećali su se tokom godine, prema Udruženju BH novinari, stručnom udruženju koje je također primijetilo da je manje slučajeva riješeno u korist novinara koji su tvrdili da su im povrijeđena prava. Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) usvojilo je preporuku da sva tužilaštva imenuju nekoga ko će omogućiti komunikaciju tužilaca s drugim pravosudnim institucijama i udruženjima novinara. Učinilo je to šest kantona u Federaciji, uključujući Kanton Sarajevo. Etnonacionalistička retorika i politička pristrasnost nastavile su rasti u nekim medijima. Nedostatak transparentnosti u vlasništvu nad medijima i dalje je problem. Vlasništvo

nad *online* medijima u mnogim slučajevima je i dalje nejasno. Za mnoge radiodifuzne i štampane medije bile su dostupne samo informacije o nominalnom vlasništvu.

Sloboda izražavanja: Zakonom zemlje zabranjeno je izražavanje koje potiče rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, kao i „govor mržnje“, ali su vlasti primjenjivale takve zabrane tek povremeno, a nikad za *online* medije. Regulatorna agencija za komunikacije je zaprimila tri prigovora u vezi sa govorom mržnje i za sve je utvrdila da su neosnovani.

U toku godine, sve do 17. oktobra, nijedna osoba nije optužena niti procesuirana za negiranje genocida, veličanje ratnih zločina ili poticanje rasne, vjerske ili etničke mržnje. Prema Memorijalnom centru Srebrenica, negiranje genocida od strane izabranih predstavnika i medijskih izvora postalo je sve prisutnije, što je Centar označio kao zabrinjavajući trend. U martu je tužilac Tužilaštva BiH otvorio istragu protiv predsjednika RS-a Milorada Dodika zbog negiranja genocida.

Nasilje i uznemiravanje: Tokom godine su zabilježena zastrašivanja, nasilje, politički motivirane parnice i prijetnje novinarima. Do jula je Linija za pomoć novinarima zabilježila 53 slučaja koji su se odnosili na navodna kršenja prava i sloboda novinara, uključujući jednu prijetnju smrću i jedan fizički napad. Većina slučajeva odnosila se na prijetnje, političke pritiske, *online* uznemiravanje i govor mržnje. Najčešći počinitelji bili su političari ili državni službenici. Istraživanje Udruženja BH novinari pokazalo je porast političkih i

institucionalnih povreda prava novinara, dok su za *online* prijetnje novinarima najodgovorniji političari ili osobe povezane s političkim strankama.

Članovi zagovaračkih grupa i mediji pretrpjeli su tokom godine nekoliko fizičkih i verbalnih napada. Redakciji Oslobođenja (novine) i televiziji O Kanal iz Sarajeva u januaru su upućene brojne prijetnje i uvrede u društvenim medijima nakon što je urednik informativnog programa O Kanala Kenan Ćosić intervjuirao Borisa Malagurskog, autora dokumentarnog filma „Republika Srpska: Borba za slobodu“, čiji se rad često smatrao dijelom srpskog nacionalističkog programa. Ćosiću i njegovoj porodici su upućene prijetnje smrću. U martu su banjalučki neovisni novinari Aleksandar Trifunović i Nikola Morača prijavili policiji vandalizam nad njihovim vozilima. Obojica su prethodno sudjelovala u protestima novinara koji su se protivili odluci Vlade RS-a da ponovo kriminalizira klevetu.

Medijske istrage usmjerene na korupciju i odgovornost i dalje su izazivale prijetnje. U julu su provalnici provalili u stan istraživačkih novinara portala Žurnal.info Eldina Karića i Žane Gauk Karić i ukrali dva laptopa. Udruženje BH novinari i Linija za pomoć novinarima su opisali incident kao čin zastrašivanja.

Reagirajući u martu na kritike novinara u vezi s planovima za ponovnu kriminalizaciju klevete, predsjednik RS-a Milorad Dodik izvrijeđao je novinare, posebno se usmjerivši na direktora banjalučkog Kluba novinara

Sinišu Vukelića, nazvavši njega i druge „spodobama koje ovdje godinama lažu, petljaju, nameću ljudima, reketiraju“. Udruženje BH novinari i Mreža sigurnih novinara ocijenili su da ovakvo ponašanje predstavlja otvoreni politički pritisak na medije i ograničavanje slobode izražavanja.

Na konferenciji za novinare održanoj 12. augusta u Banjoj Luci, Dodik je ponovo verbalno napao grupu novinara, nazivajući ih „neprijateljima srpskog naroda i rušiteljima Republike Srpske“, uz tvrdnju da primaju stranu pomoć. Udruženje BH novinari i Mreža sigurnih novinara pozvali su Okružno javno tužilaštvo u Banjoj Luci da provede istragu. Predstavnicu Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) za slobodu medija, Teresa Ribeiro, i Šef Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Brian Aggeler, osudili su Dodikove prijetnje i optužbe.

Udruženje BH novinari primijetilo je da su se tokom godine nastavili rodno zasnovani napadi i pritisci na novinarke. Prema podacima Linije za pomoć novinarima, broj prijetnji novinarkama naglo je rastao. U martu je novinarka „Al Jazeera Balkans“ Dalija Hasanbegović-Konaković na svom Twitter nalogu podijelila mizogine i nacionalističke uvrede i prijetnje koje je dobila putem više platformi društvenih mreža nakon što je objavila da čeka dijete. Neke od poruka uključivale su prijetnje smrću njoj i njenoj porodici. Neke od prijetnji stigle su od Jasmina Mulahusića, poznatog *cyber* radikala koji djeluje iz inostranstva, a koji je bio pod istragom Tužilaštva BiH zbog izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje.

Cenzura ili ograničavanje sadržaja za predstavnike štampanih i drugih medija, uključujući *online* medije: Nastavljen je politički i finansijski pritisak na medijske kuće da utječu na uređivačku politiku i sadržaj. Prema nekim medijima, porezne uprave su koristile porezne kontrole za njihovo kažnjavanje, provodeći ih bez opravdanja. Aktivisti su pretpostavljali da su te vlasti, koje djeluju pod vodstvom vladajućih političkih stranaka, koristile kontrole i navode o utaji poreza za zastrašivanje i cenzuru medija. Šira ekonomska kriza je i dalje narušavala finansijsku stabilnost medija, čineći ih ranjivijima na vanjski pritisak.

Bilo je i slučajeva ometanja rada novinara od strane javnih službenika. U februaru, tokom posebne sjednice Skupštine grada Prijedora, javni zvaničnici su spriječili nekoliko medija da prate sastanke vlade na kojima je bila na dnevnom redu rasprava o kontroverznoj izjavi lokalnog imama (islamskog vjerskog vođe), usmjerenoj protiv Pravoslavne crkve. Zaštitari su udaljili lokalne novinare, tvrdeći da je sjednica zatvorena za javnost. U martu je Gradsko vijeće Zenice zabranilo medijima praćenje sjednice bez davanja obrazloženja.

Tokom godine nastavljena je praksa vršenja pritiska na novinare da cenzuriraju svoje izvještavanje, posebno istraživačke priče. Policijska uprava Banja Luka je u februaru ispitala Nikolu Moraču, novinara EuroBlica, nakon što je pisao o seksualnom napadu na osamnaestogodišnju žensku osobu. Policajci su, u prisustvu tužioca, zatražili informacije o Moračinim izvorima i

zaprijetili mu privođenjem. Policajci su ga natjerali da im preda svoj mobitel radi istrage, prema navodima medija. Udruženje BH novinari i Linija za pomoć novinarima zaprijetili su tužbama zbog zloupotrebe položaja i ovlaštenja. Vlasti su Morači vratile mobitel tri mjeseca kasnije.

Javni emiteri, uključujući BHRT i RTV FBiH, nastavili su s radom bez stabilnih i održivih prihoda koji bi omogućili neovisnu uređivačku politiku. Emiteri su i dalje izloženi političkom utjecaju. Neovisni analitičari su izjavili da je ograničavanje prerogativa zakonodavnih tijela u procesu imenovanja upravnih odbora javnih emitera neophodno za očuvanje njihove uređivačke samostalnosti.

RTV FBiH je nastavila sa selektivnim i pristrasnim pristupom vijestima. Vlada RS-a nastavila je vršiti direktnu kontrolu nad RTRS-om, koji se otvoreno bavi propagandom, čime su ojačane pozicije i narativi vladajuće koalicije.

Činjenica da nije proveden državni Zakon o javnom RTV sistemu, kao ni uspostavljeni sistem naplate pretplate, dovela je BHRT na rub bankrota, primoravši je na smanjenje obima poslovanja. Zakonom je omogućeno entitetskim emiterima u RS-u i FBiH da naplaćuju pretplatu, ali oni to ne rade. Nadležne vlasti nisu uspostavile korporaciju javnih servisa koja bi nadzirala rad sva tri javna emitera u zemlji, kako je to predviđeno zakonom. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), koja regulira tržište audiovizualnih medija, nema punu financijsku i političku samostalnost, a lokalni analitičari nastavili su upozoravati da njen generalni direktor djeluje

pod političkim utjecajem. Tokom godine RAK je kaznio komercijalni televizijski kanal FACE TV sa 15.000 KM (8.197 USD), navodeći kao razlog „nepridržavanje općeprihvaćenih standarda pristojnosti u programskom sadržaju“ u kojem je navodno korišten nepristojan jezik u informativnom programu. FACE TV je uložila žalbu na ovu odluku, a Udruženje BH novinari je opisalo kaznu kao drakonsku, ocijenivši da se radi o pokušaju cenzure i ušutkavanja medija koji je kritizirao odluke RAK-a i njegovog generalnog direktora.

Više političkih stranaka i entitetskih institucija pokušavalo je pravnim i finansijskim mjerama te političkim pritiscima utjecati na uređivačke politike i medijske sadržaje. Zbog toga su neki mediji prakticirali autocenzuru. Institucije vlasti ograničile su pristup informacijama o postupcima u predmetima korupcije u vezi sa nepravilnim korištenjem javnih sredstava i stranih ulaganja. Na primjer, Transparency International BiH je 2021. godine podnio tužbu Okružnom sudu protiv Ministarstva saobraćaja RS-a zbog ograničenja pristupa informacijama o detaljima ugovora o koncesiji za autoput Banja Luka-Prijedor. Sud je u julu ponovo presudio u korist Transparency Internationala BiH, nakon što Ministarstvo nije ispoštovalo prvi sudski nalog. U toku godine nastavili su se dešavati slučajevi u kojima je samo odabranim medijima dozvoljeno da prate događaje. Javna preduzeća, od kojih je većina pod kontrolom političkih stranaka, i dalje su ključni

oglašivači. Mediji koji su kritizirali vladajuće stranke tvrdili su da su imali poteškoće da prodaju prostor za oglašavanje nekim takvim oglašivačima.

Zakoni o zaštiti od klevete: Dok je zemlja dekriminalizirala klevetu prije dva desetljeća, vladajuća koalicija u RS-u ju je ponovo kriminalizirala, čime potkopava slobodu medija. Dana 26. augusta stupile su na snagu izmjene i dopune Krivičnog zakonika RS-a kojima je kleveta proglašena krivičnim djelom za koje su predviđene visoke novčane kazne i uvedene zatvorske kazne za objavljivanje snimaka, fotografija ili spisa bez pristanka. Ured Visokog povjerenika UN-a za ljudska prava (OHCHR) izjavio je da bi kriminalizacija klevete predstavljala veliku prepreku pravu na slobodu izražavanja, ne samo u RS-u nego u cijeloj zemlji. Stručna udruženja su izjavila kako bi istraživanje kriminala i korupcije, pozivanje na odgovornost i dokumentiranje priča postalo nemoguće prema zakonu.

Javne osobe, političari, nosioci pravosudnih funkcija i direktori javnih preduzeća širom zemlje nastavili su podnositi tužbe protiv novinara radi zaštite od klevete u parničnom postupku, što je često rezultiralo izricanjem novčanih kazni. Slučajevi klevete i dalje su se koristili za vršenje financijskog i političkog pritiska na medije i novinare. Podaci Linije za pomoć novinarima i Vijeća za štampu pokazuju da raste broj tužbi za klevetu protiv novinara i urednika. Sudovi i dalje nisu pravili razliku između vijesti i komentara, dok su dugi sudski postupci potkopavali financijsku održivost novinara i medijskih kuća. Podaci dostupni iz Linije za pomoć novinarima pokazuju da su 80%

postupaka po tužbama za klevetu pokrenuli vladini dužnosnici ili političari. Profesionalne organizacije su primijetile da sudovi sve češće dosuđuju visoke naknade štete.

Tokom godine Udruženje BH novinari navelo je niz slučajeva u kojima su osobe i institucije preko svojih advokata slali pisma medijima tražeći da uklone i izbrišu sadržaj koji su objavili. U većini slučajeva sadržaj se odnosio na izvještavanje o kriminalu i korupciji. Ovakve zahtjeve dobili su portali *Capital.ba*, *Žurnal* i *Bljesak.info*, svi poznati po svom istraživačkom radu.

Sloboda na internetu

Vlasti nisu ograničavale niti prekidale pristup internetu niti su cenzurirale *online* sadržaj i nema vjerodostojnih izvještaja o tome da su vlasti nadzirale privatnu *online* komunikaciju bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Zakonom je zagantirana sloboda mirnog okupljanja i udruživanja, ali su vlasti ograničavale takvu slobodu.

Sloboda mirnog okupljanja

Zakonom je zagantirana sloboda mirnog okupljanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo, ali uz ograničenja. Postoji 12 zakona koji reguliraju pravo na slobodno okupljanje u različitim dijelovima zemlje, od kojih su mnogi

ocijenjeni od strane NVO-a koje se bave zaštitom ljudskih prava i OSCE-a kao pretjerano restriktivni. Primjeri uključuju zabranu javnog okupljanja ispred brojnih javnih institucija u RS-u, dok neki kantonalni zakoni u Federaciji (npr., u Srednjobosanskom kantonu) propisuju krivičnu odgovornost za nepoštivanje administrativnih procedura za održavanje mirnog okupljanja. Lezbijska, gej, biseksualna, transrodna, queer i interseksualna zajednica (LGBTQI+) također je imala problema sa ostvarivanjem slobode okupljanja (o čemu se dalje govori u dijelu 6). Jedini zakon koji je u potpunosti usklađen s važećim međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava je Zakon o javnom okupljanju Brčko distrikta. Tokom godine vlasti nisu učinile nikakve napore da izmijene bilo koji od ostalih 11 zakona kako bi ih uskladile s evropskim standardima. Nepostojanje odgovarajućeg zakonodavstva dalo je vlastima mogućnost proizvoljne zabrane uživanja slobode okupljanja.

Dana 18. marta Policijska uprava Banja Luka obavijestila je organizatore BH Povorke ponosa da će vlasti zabraniti održavanje Povorke ponosa u Banjoj Luci, iako su općinske vlasti prethodno dozvolile okupljanje. Policija je navela „negativnu reakciju stanovništva i građanskih udruženja koji su se otvoreno usprotivili planiranom događaju“ i zaprijetila da će upotrijebiti silu kako bi zaustavila događaj ako bude potrebno.

Sloboda udruživanja

Zakonom je zagarantirana sloboda udruživanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo. Neovisne nevladine organizacije su se žalile da organi vlasti dodjeljuju

Izveštaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

financijska sredstva samo onim organizacijama koje su osnovale ili su pod punom kontrolom ili povezane s političkim strankama na vlasti i koje provode aktivnosti u podršci vlasti.

U RS-u, organizacije i fizičke osobe koje su javno kritizirale rusku invaziju na Ukrajinu često su dobivale prijetnje nanošenjem štete, dok su njihov rad i kritike proruskog politike vlasti RS-a otvoreno kritizirali zvaničnici vlasti. Direktor jedne NVO u Bijeljini izvijestio je da je takvo neprijateljstvo rezultiralo gubitkom finansijskih sredstava, a nakon toga zatvaranjem nekoliko manjih NVO-a, čime su smanjene mogućnosti aktivista da se organiziraju i okupljaju. Vlasti RS-a nisu istražile ni krivično gonile takve slučajeve, niti su sankcionirale počinitelje i osudile takve prakse.

c. Sloboda vjera

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na:

<https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja i pravo napuštanja zemlje

Zakonom su garantirani sloboda kretanja unutar zemlje, putovanje u inostranstvo, emigracija i repatrijacija. Vlasti generalno poštuju ova prava, s tim da su i dalje prisutna određena ograničenja.

Kretanje unutar zemlje: Ograničenja ulaska i izlaska postojala su i dalje samo u privremenom prihvatnom centru za migrante Borići, odakle su korisnici mogli izaći tokom dana, ali su se morali vratiti u centar do 16.00 sati. Vlasti RS-a nastavile su ograničavati kretanje migranata i tražitelja azila na svojoj teritoriji, a u nekim slučajevima su osigurale prijevoz do međuentitetske linije razgraničenja u Rudenicama/Ključ, gdje su migrante ponekad upućivali Međunarodnoj organizaciji za migracije radi prijevoza u privremeni prihvatni centar ili bi oni odatle nastavili put prema Unsko-sanskom kantonu pješke.

e. Zaštita izbjeglica

Vlasti su sarađivale s Uredom UNHCR-a i drugim humanitarnim organizacijama u pružanju zaštite i pomoći izbjeglicama, izbjeglicama koje se vraćaju ili tražiteljima azila, kao i drugim osobama obuhvaćenim njihovim mandatom.

Pristup azilu: Zakonom je regulirano odobrenje azila ili izbjegličkog statusa. Tražitelji azila čiji zahtjevi za azil nisu riješeni imaju pravo na smještaj sve dok Ministarstvo sigurnosti ne odluči o njihovom zahtjevu. Tražitelji azila imaju pravo legalno boraviti u zemlji sve dok Ministarstvo ne donese konačno rješenje u postupku po zahtjevu za azil. Oni imaju pravo na rad, pristup uslugama primarne zdravstvene zaštite, pravo na obrazovanje, besplatnu pravnu pomoć i na ostvarivanje drugih osnovnih potreba. U nekim prilikama

su migranti i tražitelji azila prijavili animozitet lokalnog stanovništva.

Trajna rješenja: U većini slučajeva vlasti su odlučile dodijeliti supsidijarnu zaštitu u zemlji koja pruža prava koja su puno više ograničena od prava koja daje status izbjeglice. Ona ne uključuje ni put do stalnog boravka i konačne naturalizacije niti migrantima omogućava dobivanje putne isprave ili traženje spajanja porodice. Zakonom je predviđen program integracije i povratka izbjeglica i raseljenih osoba iz rata od 1992. do 1995. godine. Zemlja sudjeluje u regionalnom stambenom programu koji financiraju međunarodni donatori kako bi se osigurala trajna rješenja za do 74.000 izbjeglica i raseljenih osoba iz četiri zemlje u regiji, uključujući 14.000 najugroženijih izbjeglica, povratnika i interno raseljenih osoba iz BiH. Do kraja 2022. godine izvođači su isporučili svega gotovo 2.700 stambenih jedinica. Najmanje 168 ugroženih bošnjačkih porodica u programu ostalo je bez stambenog rješenja.

Privremena zaštita: Za izbjeglice iz Ukrajine, domaće vlasti nisu uspostavile plan privremene zaštite u skladu s Evropskom unijom i susjednim zemljama koje nisu članice EU, unatoč stalnom zagovaranju UNHCR-a. Umjesto toga, većina Ukrajinaca podnijela je zahtjev za privremeni boravak iz humanitarnih razloga, što im ne omogućava uživanje bilo kojih prava, uključujući pravo na zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Iako je službeni sistem azila otvoren za Ukrajince, iznimno dugo vrijeme obrade do jedne godine učinilo je postupak neprikladnim za Ukrajince kojima je potrebna hitna

međunarodna zaštita. Zbog toga je od 191 Ukrajinca koji su stigli u zemlju nakon februara 2022. godine, samo njih 17 dobilo supsidijarnu zaštitu do oktobra, a većina ostalih podnijela je zahtjev za privremeni boravak iz humanitarnih razloga koji im omogućava boravak do šest mjeseci bez ikakvih prava osim boravišta.

f. Status i postupanje sa interno raseljenim osobama

Prema statističkim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice do septembra, 96.305 osoba još uvijek ima status interno raseljene osobe, koje su raseljene u toku rata od 1992. do 1995. godine. Pristup besplatnoj pravnoj pomoći za interno raseljene osobe i povratnike i dalje je bio nedosljedan zbog nedostatka resursa u kantonalnim uredima za pružanje pravne pomoći i zakonodavnih praznina. UNHCR je nastavio podržavati ograničeni broj ranjivih interno raseljenih osoba u ostvarivanju njihovih prava. Prema podacima UNHCR-a, interno raseljene osobe, koje čekaju na trajno stambeno rješenje, i dalje borave u 35 centara za kolektivni smještaj širom zemlje. Iako je prvobitno takav smještaj trebao biti privremenog karaktera, neke interno raseljene osobe borave u privremenom smještaju više od 20 godina.

Ustavom BiH i zakonima je zagarantirano pravo na dobrovoljni povratak ili lokalnu integraciju interno raseljenih osoba, u skladu sa *Vodećim principima UN-a o internom raseljensu*. Vlasti aktivno promoviraju siguran povratak

izbjeglica i interno raseljenih osoba ili lokalnu integraciju osoba u mjestu raseljeništa, ovisno o njihovoj specifičnoj situaciji. Vlasti su dodijelile sredstva za povratak i sudjelovale su u programima za povratak koji se financiraju međunarodnim sredstvima. Izolirani napadi na povratnike iz manjinskih zajednica se i dalje dešavaju, ali se generalno ne provodi adekvatna istraga takvih napada niti se počinitelji krivično gone. Nema velikih pomaka u unapređenju pristupa ranjivih interno raseljenih osoba i povratnika pravima i uslugama – posebno pravu na obrazovanje na njihovom jeziku.

Za više informacija o interno raseljenim osobama u zemlji vidi materijale Centra za praćenje internog raseljeništa na: <https://www.internal-displacement.org/>.

g. Osobe bez državljanstva

Do augusta, UNHCR je raspolagao podacima o 32 osobe koje su bez državljanstva ili su u riziku od apatridije. Među njima su Romi, bivše izbjeglice iz Hrvatske koje borave u RS-u, djeca migranata bez dokumenata i tražitelji azila, osobe rođene u inostranstvu a koje nisu upisane u matične knjige rođenih i osobe koje nisu upisane u matične knjige rođenih i matične knjige državljana. UNHCR je nastavio pružati pomoć organima vlasti kako bi olakšao upis u matične knjige rođenih i državljana i zagovara zatvaranje

praznina u zakonima kako bi se dodatno smanjio broj osoba u riziku od apatridije.

Dio 3. Sloboda učešća u političkom procesu

Građanima je Ustavom i zakonom pružena mogućnost da biraju vlast na slobodnim i pravičnim izborima koji se održavaju periodično tajnim glasanjem, na osnovu općeg i jednakog prava glasa. Međutim, promatrači su primijetili nekoliko nedostataka.

Izbori i političko učešće

Zloupotrebe ili nepravilnosti na posljednjim izborima: O općim izborima se na široko izvještavalo kao o nepoštenim izborima koje su pratile zloupotrebe i nepravilnosti. U maju je OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) vlastima predstavio svoj konačan izvještaj o općim izborima održanim u oktobru 2022. godine. To su bili izbori za Predsjedništvo BiH i Zastupnički dom BiH, Zastupnički dom bošnjačko-hrvatske Federacije (FBiH), Skupštinu RS-a, predsjednika i dva potpredsjednika RS-a, kantonalne skupštine u FBiH i Skupštinu Brčko distrikta. Naime, nakon ovih izbora, 28. aprila, FBiH je formirala prvu vladu u protekle četiri godine, nakon dužeg perioda institucionalne blokade. Vlada je radila na donošenju zakona koji su dugo čekali na usvajanje, na dobrobit građana, uključujući zakone o energetici i zakon koji daje posebna prava djeci rođenoj iz čina seksualnog nasilja u ratu. Vlada FBiH također je kao prioritet stavila provedbu Zakona o

Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala iz 2014. godine.

U izvještaju ODIHR-a navodi se da su izbori bili dobro organizirani i konkurentni, ali također i da su prethodni neuspjeli reformski napori, rašireno nepovjerenje u javne institucije i retorika koja izaziva etničke podjele naštetili izbornom okruženju. ODIHR je nadalje izvijestio da su se tokom predizborne kampanje poštivale temeljne slobode, ali da su nedostatak javne rasprave, korištenje retorike koja izaziva podjele te ograničeno i pristrasno medijsko izvještavanje smanjili mogućnost birača da donesu informirane odluke.

ODIHR je izvijestio da je dan izbora općenito bio uredan, ali promatrači su primijetili kompromitiranje tajnosti glasanja zbog rasporeda biračkih mjesta i nedosljedne primjene proceduralnih zaštitnih mjera, uglavnom tokom brojanja glasova na biračkim mjestima. Promatrano kontrolno brojanje provedeno je na otvoren i transparentan način. Promatrači, uključujući i koaliciju nevladinih organizacija koje se zalažu za integritet izbora, Pod Lupom, prijavili su zloupotrebu javnih resursa tokom izborne kampanje. Većina prijava odnosi se na navodnu zloupotrebu javnih resursa u ime Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), SDA, Hrvatske demokratske zajednice (HDZ BiH), Socijaldemokratske partije (SDP) i Stranke za BiH (SBiH). Koalicija Pod Lupom je također izvijestila da su vladajuće stranke u Federaciji i RS-u (SDA, HDZ BiH i SNSD) neposredno prije izbora davale jednokratnu pomoć potencijalnim biračima, poput novčane pomoći penzionerima,

osobama s invaliditetom, civilnim žrtvama rata i demobilisanim borcima. Ove stranke su također ponekad koristile javna sredstva za nabavku i distribuciju paketa osnovnih životnih namirnica prije izbora.

Političke stranke nastavile su manipulirati izbornim procesom kroz registraciju fiktivnih političkih subjekata kako bi među osobljem na biračkim mjestima imali što više svojih lojalista. Izmjenama Izbornog zakona BiH koje je u julu 2022. godine proglasio visoki predstavnik Christian Schmidt, čiji Ured nadgleda provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma, dijelom je obuzdano takvo postupanje pooštrenim definicijama povreda izbornih pravila i povećanim kaznama.

Političke stranke, civilno društvo i međunarodna zajednica primijetili su brojne nepravilnosti na dan izbora. Međunarodni promatrači izvijestili su kako je organizirana prevara bila posebno teška i možda presudna u utrci za predsjednika RS-a. Osim toga, osoblje na biračkim mjestima nije dosljedno slijedilo mjere odgovornosti, a bilo je dokaza da su političke stranke nedolično utjecale na birače. Centralna izborna komisija ponovo je brojala glasačke listiće za tu predsjedničku utrku i utvrdila da su na nekoliko biračkih mjesta u RS-u birački odbori prijavili znatno veći broj glasova za pobjednika, Milorada Dodika, nego što su to pokazivali glasački listići.

Političke stranke i političko učešće: Predsjednici nekoliko manjih političkih stranaka su se žalili da veće stranke uživaju stvarni monopol nad ministarstvima, javnim službama i medijima, dok je članstvo u dominantnoj

stranci preduvjet za napredovanje.

Učešće žena i pripadnika marginaliziranih ili ranjivih kategorija: Iako niti jedan zakon ne ograničava učešće žena i pripadnika manjinskih zajednica u političkom procesu, patrijarhalna kultura u zemlji ograničava njihovo učešće u politici. Iako prema zakonu najmanje 40% kandidata političkih stranaka moraju biti žene, ženama pripada svega 21% mandata u Zastupničkom domu i Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH.

Zastupljenost žena u pravosuđu znatno je veća nego u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti. Žene zauzimaju više od 60% pozicija u lokalnim sudovima i u Visokom sudskom i tužilačkom vijeću, kao i 40% najviših pozicija.

Prema zakonu, Srbi, Hrvati i Bošnjaci, koji su prema Ustavu „konstitutivni narodi“ u zemlji, kao i „ostali“ koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ova tri naroda, moraju biti adekvatno zastupljeni na svim nivoima vlasti. Vlasti ne poštuju ovu odredbu. 17 priznatih nacionalnih manjina u zemlji su i dalje u značajnoj mjeri nezastupljene u vlasti. Nema predstavnika manjina u državnom parlamentu. Vlada nije pokušala provesti više presuda Evropskog suda za ljudska prava u kojima je Sud utvrdio da je Ustav zemlje diskriminirajući prema „ostalima“, kao što su Jevreji i Romi, s obzirom na to da im onemogućava da se kandidiraju za Predsjedništvo i viši dom parlamenta, Dom naroda.

Dio 4. Korupcija u vlasti

Zakonom su propisane kazne za krivična djela korupcije u vlasti, međutim, vlasti ne provode zakon djelotvorno niti daju korupciji u vlasti prioritet kao ozbiljnom problemu.

Korupcija: U aprilu je Visoki predstavnik, koji nadzire provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma, donio izmjene i dopune krivičnih zakona BiH, FBiH i RS proširujući definiciju podmićivanja javnih dužnosnika i uvodeći novčane kazne, kaznu zatvora do 10 godina, te zabranu obavljanja javnih dužnosti. Parlamentarna skupština BiH je 7. septembra usvojila izmjene i dopune Zakona o VSTV-u. Izmjenama i dopunama zakona uređena su pitanja integriteta članova VSTV-a i nosilaca pravosudnih funkcija, uključujući odredbe o sukobu interesa, te prikupljanje imovinskih kartona i njihovu provjeru.

Korupcija i dalje prevladava u postupcima javnih nabavki, lokalnoj upravi i procedurama zapošljavanja u javnoj upravi. Promatrači smatraju da je nekažnjivost policije široko rasprostranjena, a kontinuirano je izvještavano o korupciji unutar snaga sigurnosti na svim nivoima. Tokom godine, uglavnom uz međunarodnu pomoć, vlasti su osigurale obuku za policiju i snage sigurnosti na temu borbe protiv zlostavljanja i korupcije te promoviranja poštivanja ljudskih prava. Priručnici za terensku obuku policijskih službenika

također obuhvataju komponente obuke o etici i borbi protiv korupcije.

Državna, entitetska (Federacija i RS), kantonalna i općinska uprava, svaka s ovlastima donošenja zakona i propisa koji utječu na poslovanje, stvorile su sisteme kojima nedostaje transparentnost. Korumpirani dužnosnici na svim nivoima imali su brojne prilike da traže „naknade za usluge“, posebno u institucijama lokalne uprave.

Analitičari smatraju da je zakonski okvir za procesuiranje korupcije zadovoljavajući na gotovo svim nivoima vlasti i nepostojanje krivičnog procesuiranja visoko rangiranih dužnosnika pripisuju političkom pritisku i nedostatku političke volje. Državne institucije zadužene za borbu protiv korupcije imaju ograničena ovlaštenja, bez izvršnih ovlasti, i još uvijek im nedostaju resursi.

Kanton Sarajevo je u augustu 2022. godine usvojio Zakon o sprečavanju korupcije koji sadrži mjere za sprečavanje sukoba interesa i zaštitu zviždača. Tokom godine zaključno s oktobrom, Ured za borbu protiv korupcije Kantona Sarajevo pokrenuo je 71 slučaj sukoba interesa, zbog čega je 48 službenika podnijelo ostavke. Ured je također pet osoba dodijelio status zaštićenog zviždača. Ured je uspješno provjerio imovinske kartone javnih dužnosnika, dajući važan poticaj naporima za otkrivanje neobjašnjivog bogatstva i promoviranje integriteta javnih dužnosnika.

Godine 2022. Komisija za odlučivanje o sukobu interesa Kancelarije za borbu

protiv korupcije Brčko distrikta BiH obradila je 36 slučajeva sukoba interesa i u 15 slučajeva utvrdila povrede. U četiri slučaja Komisija je izrekla novčane kazne, a u 11 slučajeva opomene.

Sud je u postupku po optužnici Tužilaštva BiH izreklo dvije osuđujuće presude za korupcijsku shemu povezanu s pandemijom COVID-19 u Federaciji. Godine 2020. bivši premijer Fadil Novalić, bivša ministrica financija Jelka Miličević i bivši direktor Uprave civilne zaštite Fahrudin Solak optuženi su za korupciju u vezi s nabavkom neupotrebljivih respiratora iz Kine u vrijednosti od 6 miliona dolara. Nakon što su proglašeni krivima, Novalić je u aprilu osuđen na četiri, a Solak na šest godina zatvora. Miličević je oslobođena svih optužbi.

Dio 5. Stav vlade u pogledu monitoringa i istraga međunarodnih organizacija i nevladinog sektora u vezi sa navodima o povredama ljudskih prava

Razne domaće i međunarodne grupe za zaštitu ljudskih prava generalno djeluju bez ograničenja od strane vlasti i istražuju i objavljuju svoje nalaze o povredama ljudskih prava. Zvaničnici vlasti su rijetko sarađivali i imali sluha za stajališta takvih grupa, a Vijeće ministara u velikoj mjeri isključuje nevladine organizacije iz donošenja politički važnih ili osjetljivih odluka i iz konsultacija o prijedlozima zakona.

Međunarodne promatračke grupe i nevladine organizacije izvijestile su da su nastojanja Narodne skupštine Republike Srpske da se uvede obaveza za nevladine organizacije registrirane u RS-u a koje primaju pomoć iz stranih izvora da ispune dodatne, teške birokratske zahtjeve dovela do toga da su mnoge od njih preduhitrile takvu odluku i ugasile se ili obustavile svoje aktivnosti. Predstavnici nevladinih organizacija primijetili su da su neki predstavnici civilnog društva koji rade na vrlo osjetljivim temama, kao što su ratni zločini i borba protiv korupcije, bili izloženi prijetnjama i verbalnim napadima. Takve prijetnje su često dolazile putem društvenih medija ili kao grafiti na uredima nevladinih organizacija. Nevladine organizacije koje djeluju u RS-u izvijestile su da su organizacije koje su kritične prema vladi imale ograničene šanse da dobiju sredstva iz budžeta vlade i da su bile izložene političkim pritiscima, ucjenama i zastrašivanjima. Vlasti su rijetko uspješno istraživale takve prijetnje. Nevladine organizacije mogu biti raspuštene ako se utvrdi da krše zakon. Nevladine organizacije u RS-u također su izvijestile da su često imale poteškoća s pristupom međunarodnom financiranju jer su neki donatori od nevladinih organizacija zahtijevali da osiguraju odgovarajuća sredstva za projekte od lokalnih vlasti. Nekoliko nevladinih organizacija u RS-u izvijestilo je da su lokalne vlasti odbile saradivati s njima.

Organizacije civilnog društva su izvijestile da su brojne organizacije morale prekinuti svoje djelovanje zbog nedostatka finansijskih sredstava i požalile su se da vlasti prvenstveno financiraju politički pristrasne organizacije.

Izveštaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

Ujedinjene nacije ili druga međunarodna tijela: Za razliku od vlasti Brčko distrikta, entitetske vlasti generalno nisu kooperativne u odnosima sa Uredom visokog predstavnika koji nadzire provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma. Zvaničnici vlasti u RS-u više su puta izjavljivali da je visoki predstavnik Christian Schmidt „nelegitiman“. U julu je RS provela zakon kojim se sprečava objavljivanje odluka Visokog predstavnika u Službenom glasniku RS-a, što predstavlja kršenje Dejtonskog mirovnog sporazuma i Krivičnog zakona BiH.

Najviši dužnosnici iz RS-a nastavili su nekažnjeno veličati ratne zločince. Dana 25. jula Memorijalni centar Srebrenica, kompleks koji se sastoji od Spomen obilježja i mezarja za žrtve masakra u Srebrenici 1995. godine, objavio je svoj Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici za 2023. godinu na osnovu praćenja i analize slučajeva negiranja genocida. U Izvještaju je zabilježeno 90 slučajeva negiranja genocida u periodu od maja 2022. do maja 2023, što je značajno smanjenje u odnosu na prethodnu godinu (693 slučaja). U Izvještaju se također navodi da se smanjio broj slučajeva veličanja ratnih zločina, ali njegovi autori upozoravaju da i pored toga postoje zabrinjavajući politički trendovi negiranja genocida i veličanja ratnih zločinaca. Centar je proglasio predsjednika RS-a Milorada Dodika „najvećim negatorom genocida“ sa 11 evidentiranih slučajeva negiranja genocida.

Nakon objave Izvještaja, nekoliko njegovih autora je bilo izloženo

Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

prijetnjama u društvenim medijima i medijima u RS-u. Dana 5. augusta, direktor Memorijalnog centra Srebrenica Emir Suljagić izvijestio je o „alarmantnom porastu prijetnji“ upućenih ključnom saradniku u izradi Izvještaja, Edinu Ikanoviću. Suljagić je istaknuo porast ovih prijetnji od strane Branimira Kojića i nekoliko desničarskih medijskih Internet stranica koje negiraju genocid. Misija EU u BiH pozvala je na istragu prijetnji.

Organi vlasti za zaštitu ljudskih prava: Institucija ombudsmana na državnom nivou ima ovlasti da istražuje navode o povredama domaćih zakona za zaštitu ljudskih prava u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda koje nisu obavezujuće. Institucija ombudsmana, koju čine tri ombudsmana, po jedan iz reda Bošnjaka, Hrvata i Srba, izjavila je da nema dovoljno sredstava za djelotvorno funkcioniranje. Dana 30 augusta Parlamentarna skupština BiH usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmenu na osnovu kojeg je ova institucija postala preventivni mehanizam države za zaustavljanje mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja u zatvorima i pritvorskim jedinicama. Izmjenama i dopunama je također ojačan kapacitet institucije i njena finansijska neovisnost.

Državni parlament ima Zajedničku komisiju za ljudska prava koja je sudjelovala u aktivnostima skupa sa vladinim i nevladinim organizacijama. Do septembra je Komisija održala 4 radne sjednice, ali nije na smislen način rješavala niti jedno suštinsko pitanje poštivanja ljudskih prava.

Vijeće ministara BiH ima savjetodavno tijelo za saradnju s nevladinim organizacijama. Tokom godine savjetodavno tijelo je pružilo podršku Ministarstvu pravde BiH u planiranju strategije razvoja civilnog društva. Predlagalo je i zagovaralo široke konzultacije s organizacijama civilnog društva, doprinose stručnjaka, snažno uključivanje vlade i uspješnu provedbu.

Dio 6. Diskriminacija i društvena zloupotreba

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Zakonom je kažnjivo silovanje bilo koje osobe, bez obzira na rod, uključujući silovanje supružnika, nasilje u porodici i nasilje od strane intimnog partnera. Maksimalna kazna zapriječena za djelo silovanja, uključujući i silovanje supružnika, je zatvorska kazna u trajanju od 15 godina. Policija ne tretira silovanje supružnika kao teško djelo, što primjenu zakona čini neefikasnom. Žene koje su preživjele silovanje nemaju redovan pristup besplatnoj socijalnoj podršci i pomoći koja im je omogućena zakonom i one se i dalje suočavaju s predrasudama, stigmom i diskriminacijom u svojim zajednicama i od predstavnika javnih institucija.

Iako su zakonima u oba entiteta nadležne institucije ovlaštene da počinitelja nasilja u porodici udalje iz porodičnog stambenog prostora, službenici rijetko primjenjuju takve odredbe.

U novembru 2022. godine Grupa neovisnih stručnjaka za djelovanje protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope (GREVIO) objavila je svoj prvi izvještaj o ocjeni mjera koje su domaće vlasti poduzele da bi provele Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U izvještaju su istaknute pozitivne zakonske i političke mjere koje su vlasti BiH uvele u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te je zaključeno da su sve potrebne politike uspostavljene. U izvještaju su, međutim, kritizirane vlasti i tvrdi se da su sve strategije i aktivnosti usmjerene na nasilje u porodici i da se ne bave drugim oblicima nasilja nad ženama, uključujući silovanje i seksualno nasilje, seksualno uznemiravanje, sakaćenje ženskih genitalija, prisilni brak, prisilni abortus, prisilnu sterilizaciju i uhođenje. GREVIO je primijetio da nema jasnog mehanizma upućivanja za osobe koje su preživjele seksualno nasilje i izjavio je da su terapije za traumu i psihološko savjetovanje nedovoljni.

NVO-i su izvijestili da nadležni organi često vraćaju počinitelje u porodični stambeni prostor u roku od manje od 24 sata nakon što su počinili djelo nasilja, navodno zbog toga što ne znaju gdje bi u suprotnom počinitelj boravio. U oba entiteta, nadležni organi kvalificiraju djelo nasilja u porodici kao krivično djelo, dok se u Brčko distriktu isto djelo može kvalificirati kao

krivično djelo ili prekršaj. Čak u slučaju podizanja optužnice za djelo nasilja u porodici i izricanja osuđujuće presude, okrivljenima, čak i povratnicima u činjenju tog djela, često je izricana uvjetna kazna. Da bi izbjegli duge sudske postupke, sudije i u Federaciji i u RS-u rijetko primjenjuju zakone o zaštiti od nasilja u porodici i radije primjenjuju druge zakone kojima su propisane blaže kazne. Nevladine organizacije istakle su da su u više od 80% slučajeva sudije izrekle uvjetne kazne. GREVIO je također upozorio da sudije često izriču blage kazne u slučajevima nasilja u porodici i drugih oblika nasilja nad ženama.

Agencija za ravnopravnost spolova je izvijestila da je jedna od svake dvije žene ili djevojčice starije od 15 godina doživjela neku vrstu nasilja u porodici (psihičko, ekonomsko ili fizičko) i da se ovaj problem ne prijavljuje u dovoljnoj mjeri zato što većina preživjelih ne vjeruje sistemu podrške (policiji, centrima za socijalni rad ili pravosuđu). Prema podacima OSCE-a iz 2020. godine (posljednji raspoloživi podaci), 48% žena i djevojčica starijih od 15 godina doživjelo je neki oblik rodno zasnovanog nasilja, uključujući zlostavljanje. Isto istraživanje pokazalo je da 84% žena koje su preživjele nasilje nije prijavilo nasilje policiji jer su smatrale da nasilje nije dovoljno teško djelo ili da se radi o „porodičnoj stvari“.

Dana 11. augusta je muškarac u Gradačcu putem društvenih mreža uživo prenosio ubistvo svoje bivše supruge i još dvije osobe. Vlasnik hotela u Jablanici je 1. augusta napao zaposlenicu, nanijevši joj teške tjelesne povrede nakon što je zatražila isplatu svoje plaće. Ova dva slučaja koja su

privukla veliku pažnju javnosti rezultirala su velikim javnim negodovanjem i protestima. Aktivisti, među kojima i direktorica Fondacije „Lara“, Radmila Žigić, pozvali su na izmjene Krivičnog zakona kako bi se femicid definirao kao krivično djelo počinjeno iz mržnje za koje bi bile predviđene stroge kazne. Prema podacima nevladinih organizacija, 2022. godine prijavljeno je 2.219 slučajeva nasilja u porodici. Od tog broja, u 1.494 slučaja žrtve nasilja u porodici bile su žene i djevojčice.

Dom naroda FBiH usvojio je 31. jula Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata koji daje posebna prava djeci rođenoj iz čina seksualnog nasilja u ratu. Zakonom se nastojala ispraviti desetljećima duga marginalizacija ove djece, od kojih su mnoga postala mlade odrasle osobe, omogućavanjem pristupa obrazovanju, socijalnoj zaštiti, psihološkoj podršci i zapošljavanju. Lokalne nevladine organizacije pozdravile su zakon, a predstavnik jedne nevladine organizacije rekao je: „Borba protiv društvene stigme i diskriminacije postaje lakša i djelotvornija“. U julu 2022. godine Brčko distrikt donio je sličan zakon, čime je ostavljena Republika Srpska kao jedini entitet bez takvog zakonodavstva.

Diskriminacija: Žene zakonski imaju jednak pravni status i prava kao i muškarci, što je regulirano porodičnim zakonom, zakonom o slobodi vjera, ličnom statusu i državljanstvu, kao i zakonima koji se odnose na rad, imovinu, naslijeđe, zapošljavanje, pristup kreditima i vlasništvo ili rukovođenje preduzećima ili imovinom. Organi vlasti generalno jednako tretiraju muškarce i žene. Zakon izričito ne nalaže jednaku plaću za jednak

rad, ali zabranjuje rodnu diskriminaciju. Žene i muškarci su generalno jednako plaćeni za jednak rad u javnim preduzećima, ali ne i u svim privatnim preduzećima. Istraživanje plata konzultantske kompanije Kolektiv, koje je provela platforma Plata.ba, pokazuje da muškarci zarađuju 16,4% više od žena za uporedivi rad.

Kao što je ocijenila Agencija za ravnopravnost spolova u *Gender akcionom planu za period 2018-2022*, žene u zemlji suočavaju se sa višestrukim preprekama na tržištu rada, kao što su duže čekanje na prvi posao u odnosu na muškarce, nejednake mogućnosti napredovanja i dugotrajni prekidi radnog odnosa zbog porodijskog odsustva ili njege starijih članova porodice. Većina, ali ne svi slučajevi diskriminacije žena dogodili su se u prerađivačkoj industriji i trgovini. Žene srednje dobi (40 do 55) prijavile su izazove u pogledu uspješnog ponovnog ulaska na tržište rada zbog promjena na tržištu i ukidanja nekih vrsta poslova. Nevladine organizacije su izvijestile da tokom intervjua kandidatkinja, potencijalni poslodavci rutinski pitaju žene da li planiraju uskoro osnovati porodicu i ponekad od žena protuzakonito zahtijevaju da potpišu sporazum prema kojem neće planirati trudnoću u naredne tri godine.

Prema zakonima o radu Federacije i RS-a, poslodavac ne smije raskinuti ugovor o radu sa ženom zbog njene trudnoće ili zbog toga što koristi svoje pravo na porodijsko odsustvo. Zakonom je omogućen rad na pola radnog vremena po isteku porodijskog odsustva, rad na pola radnog vremena do

navršene treće godine života djeteta (ako je djetetu potrebna pojačanja briga i njega prema nalazu nadležne zdravstvene ustanove) i na odsustvo radi dojenja. Provedba zakona nije konzistentna i žene često nisu u mogućnosti koristiti ova prava. Poslodavci i dalje raskidaju ugovor o radu sa trudnicama i porodiljama uprkos tome što postoji zakonska zaštita. Nivo materinskog dodatka tokom porodiljskog odsustva nejednako je reguliran u različitim dijelovima zemlje. Vlada RS-a plaća 405 KM (221 USD) mjesečno na ime materinskog dodatka nezaposlenim porodiljama u trajanju od jedne godine, a za blizance, treće i svako naredno dijete u trajanju od 18 mjeseci. Zaposlene porodilje imaju pravo na plaćeno porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine. U Federaciji je ova naknada drukčije regulirana u svakom od 10 kantona. Na primjer, u Kantonu Sarajevo naknada iznosi 996 KM (544 USD) mjesečno u trajanju od jedne godine, dok u Zapadnohercegovačkom kantonu ona iznosi 80% posljednje zarađene plaće zaposlenice u toku prvih šest mjeseci, dok se fiksni iznos određuje za preostalih šest mjeseci.

Zakon ne štiti radnice s nepunim radnim vremenom ni privremene radnice od prekida radnog odnosa zbog trudnoće. Neke žene koje su tokom porodiljskog odsustva bile izložene pritiscima, diskriminaciji ili uskraćivanju prava ili nisu prijavile uskraćivanje prava ili su podnijele anonimne prijave.

Reproduktivna prava: Nema izvještaja o prisilnom pobačaju niti o nedobrovoljnoj sterilizaciji od strane organa vlasti. Ne postoji program sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja, a obrazovanje, uključujući i

obrazovanje iz reproduktivnog zdravlja i srodnih tema, nije standardizirano u zemlji. Pripadnice marginaliziranih zajednica, posebno Romkinje, nailaze na disparitete u ostvarivanju pristupa informacijama i uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i informacije i usluge zaštite reproduktivnog zdravlja. Na primjer, mnoge Romkinje nisu uključene u javni sistem osiguranja zbog toga što ne ispunjavaju zakonske uvjete vezane za posjedovanje dokumenata o mjestu prebivališta. Pristup zdravstvenim uslugama im onemogućavaju i zahtjevi u pogledu upisa u matične knjige te siromaštvo i socijalna marginalizacija. Kretanjem Romkinja iz jednog dijela zemlje u drugi, bez mogućnosti prijave lokalnim organima, često se poništava njihov upis i pristup zdravstvenim uslugama. U FBiH i RS-u, kao i u Brčko distriktu, postoje zakoni koji preživjelim žrtvama seksualnog nasilja omogućavaju pristup uslugama zaštite reproduktivnog zdravlja. Hitna kontracepcija se ne daje u bolnicama, što je prepreka za preživjele seksualnog nasilja da ostvare pristup takvim lijekovima. Žene s invaliditetom u BiH i dalje se suočavaju s preprekama prilikom ostvarivanja pristupa uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Na primjer, u zdravstvenim ustanovama nema obučenog osoblja za rad sa ženama s invaliditetom niti su ginekološki stolovi prilagođeni ženama s određenim invaliditetom.

Sistemska rasno ili etničko nasilje i diskriminacija

Uznemiravanje i diskriminacija pripadnika manjina i dalje su se dešavali širom zemlje i to češće nego u prethodnim godinama, posebno povratnika

pripadnika bošnjačke manjine u RS-u. Međureligijsko vijeće BiH je izvijestilo da je izvršeno 15 napada na vjerske objekte u toku 2022. godine. Pripadnici manjina se i dalje suočavaju s diskriminacijom pri zapošljavanju i u obrazovanju i u javnom i u privatnom sektoru. Iako je diskriminacija zakonom zabranjena, aktivisti ljudskih prava su primijetili neadekvatnu primjenu zakona od strane organa vlasti. U 2022. godini je policiji ili tužilaštvima širom zemlje prijavljen 181 incident potencijalno motiviran pristrasnošću, dok se najčešće pristrasnost odnosila na etničku pripadnost, koja je u zemlji povezana s vjerom. Najčešći incidenti su bili oštećenje imovine, oskrnuće vjerskih objekata i verbalni napadi u fizičkom okruženju i putem interneta. U nekim incidentima je korišteno vatreno oružje, noževi i palice i dešavale su se masovne tuče među članovima klubova nogometnih navijača različite etničke pripadnosti.

Povratnici Bošnjaci u selu Rabrani, općina Neum, tvrdili su kako su im lokalne vlasti iz Hrvatske demokratske zajednice BiH povrijedile pravo na ispovijedanje vjere višegodišnjim blokiranjem dozvola za obnovu jedine džamije u toj općini. Nakon što su se stanovnici oglasili o naredbe da ne koriste džamiju, vlasti su 31. augusta pokrenule krivičnu istragu zbog „skidanja ili povrede službenog pečata“ za koju su bošnjački povratnici tvrdili da je bio oblik političkog pritiska.

Nasilje i zastrašivanje etničkih manjina su u nekim slučajevima bili usmjereni na simbole i objekte prevladavajuće religije određene manjine. Prema

Međureligijskom vijeću, NVO-u koji promovira dijalog među četiri tradicionalne vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska), nastavljeni su napadi na vjerske simbole, vjerske službenike i imovinu. Za više informacija, vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: www.state.gov/religiousfreedomreport/.

Cilj rasprostranjenog javnog diskursa bio je prikazati pripadnike drugih etničkih zajednica u negativnom svjetlu, obično u vezi s ratom od 1992. do 1995. godine, odbaciti odgovornost za brutalnost u toku rata ili poslati zapaljive političke poruke. Ratni zločinci koje je osudio Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju nisu imali nikakva ograničenja u obavljanju dužnosti osim ako Sud nije ustupio predmete protiv njih pravosuđu zemlje.

Godine 2021. odlazeći visoki predstavnik Valentin Inzko proglasio je dopunu Krivičnog zakona BiH kojom se kažnjava negiranje genocida, veličanje ratnih zločina i poticanje na rasnu, vjersku i etničku mržnju i nasilje. U odgovoru na dopunu Krivičnog zakona, Narodna skupština RS-a je usvojila zakon o nesprovođenju dopune. Narodna skupština RS-a je također usvojila izmjene i dopune entitetskog Krivičnog zakonika kojom je kažnjivo pogrdno nazivati RS ili „njene narode“ „agresorima“ ili „genocidnom“ tvorevinom i kojima je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do 15 godina. Tužilaštvo BiH izvijestilo je da od proglašenja dopune Krivičnog zakona nije podiglo nijednu optužnicu za negiranje genocida, iako je potvrdilo da je od jula 2021. godine

podneseno 50 krivičnih prijava za negiranje genocida. Tužilaštvo također tvrdi da su se javni govor mržnje i negiranje genocida smanjili otkad je zakon donesen.

U toku godine su predsjednik RS-a Milorad Dodik i viši zvaničnici njegove političke stranke SNSD i drugi zvaničnici i lideri u RS-u nastavili negirati da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici 1995. godine, uprkos presudama više domaćih i međunarodnih sudova. Prema godišnjem izvještaju Memorijalnog centra Srebrenica o poricanju genocida, koji je objavljen u augustu, Dodik je najveći negator genocida u zemlji.

Vlasti su često diskriminirale romsku zajednicu, posebno žene, koje su bile izložene diskriminaciji u ostvarivanju pristupa stanovanju, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i mogućnostima zapošljavanja. Gotovo 80% Roma bilo je nezaposleno. Znatna postotak Roma su beskućnici ili u kući nemaju vodu i električnu energiju. Mnoge stambene jedinice u kojima žive Romi su prenatrpane i stanari nemaju dokaz o vlasništvu, što im otežava da izvade identifikacijske dokumente koji su im potrebni za ostvarivanje prava na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Predstavnici NVO-a u zajednicama izvijestili su da su Romi često u nepovoljnom položaju u predškolskoj dobi, da nailaze na prepreke u procesu upisa u školu, uključujući neproporcionalno visok broj romske djece koja su profilirana kao djeca „s posebnim potrebama“, što dovodi do vrlo niskog broja upisa u redovne škole. Predstavnici Roma identificirali su nedostatak dobre volje u

institucijama da se ozbiljnije pozabave problemom inkluzije Roma; ograničeno izdvajanje sredstava za potrebe Roma; i nedostatak provedbe akcionih planova za Rome u zemlji kao ključne probleme. Dana 25. jula, Vijeće ministara odobrilo je grant od 1,38 miliona KM (754.000 USD) za stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje Roma širom zemlje. Nekoliko romskih nevladinih organizacija kritiziralo je grant kao premali.

Romski aktivisti su izjavili da najmanje 40.000 Roma živi u zemlji, što odgovara procjenama Vijeća Evrope, od čega otprilike tri četvrtine živi u otvoreno segregiranim naseljima s lošom infrastrukturom.

Djeca

Upis u matičnu knjigu rođenih: Prema zakonu, dijete čiji je barem jedan roditelj državljanin BiH također je državljanin BiH, bez obzira na mjesto rođenja djeteta. Ako je dijete rođeno na teritoriji BiH, a državljanstvo njegovih roditelja nije poznato ili su bez državljanstva, ono ima pravo na državljanstvo BiH. Upis u matične knjige rođenih se vrši bez diskriminacije. Do septembra, NVO Vaša prava radila je na sedam slučajeva upisa u matične knjige rođenih i matične knjige državljana osoba mlađih od 18 godina.

Obrazovanje: Prema zakonu, osnovno i srednje obrazovanje je besplatno, a obavezno od šeste do petnaeste godine života. Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju propisano je da je predškolski odgoj i obrazovanje obavezan u godini koja prethodi polasku u školu. Ovaj Okvirni zakon ne poštuju sve obrazovne vlasti. Prema UNICEF-u, upis djece u obavezan program predškolskog odgoja i obrazovanja (od pete godine života) povećan je na 44% djece obveznika predškolskog odgoja i obrazovanja u 2022. godini. Unatoč tome, samo 25% djece u zemlji (u dobi od tri do šest godina) imalo je pristup predškolskom odgoju i obrazovanju, a postojale su značajne nejednakosti u pristupu u odnosu na socioekonomski status i mjesto stanovanja. Djeca iz domaćinstava u kojima su jedan ili oba roditelja ili staratelji nezaposleni, ili ona iz ruralnih područja, teže su ostvarivala pristup. Manje je vjerovatno da će romska djeca i djeca iz siromašnijih ili ranjivijih sredina dobiti pristup obrazovnim i razvojnim uslugama. Samo 1,5 % romske djece i 2% najsiromašnije djece u zemlji imalo je pristup predškolskom odgoju i obrazovanju.

Dok je sveukupno pohađanje osnovne i srednje škole bilo visoko (98% odnosno 92% djece), stopa pohađanja nastave i stope završetka škole za romske učenike bile su znatno niže. Samo 69% romske djece pohađalo je osnovnu školu, a 23% srednju školu. Te su stope bile još niže za romske djevojčice, od kojih je 67% pohađalo osnovnu školu, a 18% srednju školu. Učenici s invaliditetom i dalje se bore za pristup kvalitetnom inkluzivnom obrazovanju. Praksa „dvije škole pod jednim krovom“, u kojoj je 56 škola u

Federaciji i dalje podijeljeno po nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, posebno je diskriminirajuća. Iako je uveden kao privremena mjera za zbližavanje povratničkih zajednica razdvojenih sukobom od 1992. do 1995. godine, sistem je ukorijenjen pod upravom vodećih političkih stranaka koja izaziva podjele i predrasude. Kontinuirano se ne poštuju sudske odluke prema kojima je praksa „dvije škole pod jednim krovom“ diskriminirajuća.

Učenici povratnici (djeca koja pripadaju manjinskoj etničkoj zajednici koja su se vratila u prijeratno prebivalište nakon raseljavanja uslijed rata) i dalje se suočavaju s preprekama u ostvarivanju svojih prava na jezik. Već desetu godinu zaredom, roditelji bošnjačke djece u povratničkim zajednicama širom RS-a bojkotiraju javne škole i svoju su djecu poslali da pohađaju alternativnu nastavu koju financira i organizira Federalno ministarstvo obrazovanja, uz podršku vlada Kantona Sarajevo i Zeničko-dobojskog kantona i Islamske zajednice. Razlog za bojkot je odbijanje Ministarstva prosvjete i kulture RS-a da odobri grupu nacionalnih predmeta na koje bošnjačka, srpska i hrvatska djeca imaju pravo i koja izučavaju na maternjem jeziku. Roditelji bošnjačke nacionalnosti iz Liplja (Zvornik, RS) bili su među onima koji su bojkotirali tamošnju školu tražeći prekid diskriminatorne prakse nepriznavanja bosanskog jezika, te su podnijeli tužbu Osnovnom sudu u Zvorniku. Dana 19. juna, sud je presudio da su tužitelji diskriminirani na etničkoj i jezičnoj osnovi. Bošnjački roditelji u Janji (RS) također su podnijeli tužbu sudu u Bijeljini kojom su tražili obrazovanje svoje djece na bosanskom jeziku.

U Federaciji, učenici srpske nacionalnosti nemaju pravo na jezik koje im je dano Ustavom FBiH. Roditelji su nastavili tražiti uvođenje srpskog jezika u osnovnu školu u Glamoču u kojoj bošnjačka i hrvatska djeca slušaju nastavu na maternjem jeziku. Aktivisti za ljudska prava primijetili su da su promjene u nastavnom planu i programu i udžbenicima za historiju pojačale stereotipe o etničkim zajednicama, dok se u drugim materijalima ne spominju određene etničke grupe, posebno Jevreji i Romi, čime je propuštena prilika da se ukinu stereotipi.

U maju je OSCE-ova analiza nastavnih materijala iz historije u osnovnim školama vezanih za rat 1992-1995. pokazala da su materijali etnički pristrasni, etnički usredotočeni i da sadrže međusobno isključive narative, čime dodatno ometa pomirenje. Vlasti u različitim mjestima koriste obrazovanje za jačanje osjećaja pripadnosti i identiteta dominantne etničke zajednice. Najočitiiji primjer segregacije u obrazovanju je 56 slučajeva „dvije škole pod jednim krovom“ u 28 općina u Srednjobosanskom, Zeničko-dobojskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu u Federaciji, gdje djeca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti odvojeno pohađaju nastavu. Djeca koriste različite udžbenike, s različitim verzijama historije zemlje. Škole u RS-u su u velikoj mjeri uskladile svoje nastavne planove i programe s nastavnim planovima i programima koji se koriste u Srbiji, dok škole u područjima s hrvatskom većinom djelomično koriste udžbenike iz Hrvatske.

Perspektivama i uvjerenjima učenika izvan dominantne etničke zajednice općenito se nije pridavala jednaka težina u nastavnim planovima i

programima, udžbenicima, nazivima škola, simbolima i drugim programima.

Zlostavljanje djece: Postoje zakoni kojima je zabranjeno zlostavljanje djece, ali nasilje nad djecom i dalje predstavlja problem.

Fizičko kažnjavanje je zabranjeno u RS-u, ali je još uvijek zakonom dopušteno u FBiH i Brčko distriktu. Podaci o zlostavljanju djece na državnom i entitetskom nivou i dalje su ograničeni. Prema posljednjim raspoloživim podacima Agencije za statistiku BiH (2021), 3.097 djece širom zemlje (1.933 dječaka, 1.164 djevojčice) bila su korisnici usluga socijalne zaštite, a koja su „socijalno zanemarena i neprilagođena djeca“. Osim toga, Agencija za statistiku BiH objavila je da su 2.227 djece (1.215 dječaka i 1.062 djevojčice) u 2020. godini bila „djeca roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu“. Agencija je također objavila da su roditelji zlostavljali ili zanemarivali 2.317 djece (1.178 dječaka i 1.139 djevojčica) u 2021. godini. Djeca migranti, izbjeglice i tražitelji azila bila su izložena povećanom riziku od nasilja. Godine 2022. najmanje 152 djece (131 dječak i 21 djevojčica), uglavnom u tranzitu kroz BiH na putu do EU, doživjelo je nasilje i dobilo usluge zaštite putem centara za socijalni rad, World Vision i UNICEF-a, prema podacima UNICEF-a i partnerskih organizacija. Podacima je vjerovatno podcijenjen problem jer se vjeruje da su mnogi slučajevi neprijavljeni. Druge ranjive kategorije, uključujući romsku djecu i djecu s invaliditetom, bile su disproportionalno pogođene zlostavljanjem djece, prema romskim NVO-ima.

Vlasti u BiH uvele su posebne mjere zaštite za djecu žrtve i svjedoke,

Izveštaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

uključujući psihosocijalnu podršku, iako je dostupnost varirala u cijeloj zemlji. Više od 1.000 djece bila su žrtve ili svjedoci teških zločina. U većini slučajeva, nakon sudskog postupka nisu dobila nikakvu psihosocijalnu podršku te su ostala izložena stigmati i isključenosti.

Policija je istraživala i procesuirala pojedinačne slučajeve zlostavljanja djece, ali je samo mali broj slučajeva završio na sudu. Agencija za ravnopravnost spolova BiH procjenjuje da je jedna od pet porodica doživjela nasilje u porodici. U velikom broju slučajeva djeca su bila indirektna žrtva nasilja u porodici. Općinski centri za socijalni rad odgovorni su za zaštitu prava djece, ali im nedostaju resursi i kapacitet za pružanje preventivnih usluga, te se bore da pruže usluge nakon što se nasilje dogodi.

Djeca su u nekim slučajevima odvojena od porodice zbog nasilja, zlostavljanja, iskorištavanja ili zanemarivanja. Mogućnosti smještaja uključivale su velike rezidencijalne ustanove, hraniteljstvo i njegu i brigu od strane srodnika. Djeca s invaliditetom i Romi bili su disproportionalno zastupljeni u rezidencijalnim ustanovama. Razvojni partneri izvijestili su o porastu broja djece u rezidencijalnim ustanovama, dijelom zbog pandemije COVID-19 i nasilja u porodici koje je ona izazvala. Prema posljednjim podacima, onim iz 2021. godine, 929 djece je smješteno u rezidencijalne ustanove širom zemlje.

Dječiji, rani i prisilni brakovi: Prema zakonu, donja granica starosti u kojoj je dozvoljeno sklapanje braka je 18 godina prema vlastitoj odluci, odnosno 16

godina uz pristanak roditelja. U nekim romskim zajednicama djevojčice ulaze u brak u uzrastu od 12 do 14 godina, a aktivisti za ljudska prava Roma su izvijestili da je broj ranih brakova u porastu. Aktivisti dječjih prava i borbe protiv trgovine ljudima su primijetili da tužiocima često nisu spremni pokretati istrage i krivično goniti slučajeve prisilnih brakova sa maloljetnim Romkinjama, pripisujući takve slučajeve romskom običaju.

Seksualno iskorištavanje djece: Zakonima Federacije, RS-a i Brčko distrikta kriminalizirano je djelo trgovine radi seksualne eksploatacije i prisilnog rada. Prema državnom zakonu, za seksualno iskorištavanje djece zapriječena je kazna zatvora do 20 godina pod određenim otežavajućim okolnostima. U Federaciji i RS-u zapriječena je kazna zatvora od tri do 15 godina. Prema krivičnim zakonima entiteta, iskorištavanje djece ili mladih osoba za pornografiju predstavlja krivično djelo kažnjivo kaznom zatvora od jedne do pet godina. Nadležni organi generalno provode ove zakone. Zakonom je zabranjen spolni odnos sa osobom mlađom od 15 godina.

Djevojčice su bile žrtve komercijalne seksualne eksploatacije i prema izvještajima, Romkinje uzrasta od svega 12 godina bile su primorane da sklope rani ili prisilni brak i prisiljavane na služenje u domaćinstvu.

Antisemitizam

Jevrejska zajednica u zemlji je izvijestila da ima manje od 900 članova.

Prijavila je nepoznatog počinitelja koji je dana 1. juna iscrtao svastiku preko izraelske zastave na plakatu kojim se promovirala Privredna komora države Izrael u Sarajevu. Nepoznati počinitelji u Sarajevu su oskrnavili bilborde i plakate s izraelskom zastavom. Hrvatski narodni sabor, organizacija nekoliko hrvatskih političkih stranaka, organizirao je 28. maja u Stocu komemoraciju žrtvama tzv. Blajburškog prisilnog povratka 1945. godine. Među prisutnima su bili njegovi članovi i predsjednik Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH) Dragan Čović i hrvatski ministar vanjskih poslova Gordan Grlić-Radman. Ovaj događaj ostao je vrlo kontroverzan zbog komemoracije ne samo za hiljade civilnih žrtava, nego i za Hrvate i hrvatske vojnike koji su saradivali s nacistima.

Trgovina ljudima

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Djela nasilja, kriminalizacija i drugi vidovi zlostavljanja na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili izražavanja ili seksualnih obilježja

Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.
Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

Kriminalizacija: Nijedan zakon ne kriminalizira konsenzualno istospolno seksualno ponašanje između odraslih osoba, preoblačenje (cross dressing) ni drugo ponašanje specifično za određeni spol ili rod. Nijedan zakon se ne primjenjuje disproportionalno na LGBTQI+ osobe.

Nasilje i uznemiravanje: Nasilje nad LGBTQI+ osobama i dalje je rasprostranjeno. Krivično gonjenje napada i drugih krivičnih djela počinjenih nad LGBTQI+ osobama se općenito i dalje odgađa i nije adekvatno. Sarajevski otvoreni centar (SOC) je u svom *Rozom izvještaju za 2023.* izvijestio da je svaka treća LGBTQI+ osoba u BiH doživjela diskriminaciju, ali je taj broj vjerovatno mnogo veći budući da se mali postotak LGBTQI+ osoba identificira kao LGBTQI+ širem krugu stanovništva. Dana 18. marta dvoje LGBTQI+ aktivista i jedan novinar napadnuti su dok su se pokušavali pridružiti sastanku Organizacionog odbora BH Povorke ponosa u Banjoj Luci. Aktivisti i novinari izvijestili su da je policija RS-a odbila intervenirati u toku napada od strane 20 do 30 osoba. Policija je nakon toga sklonila aktiviste u policijsku stanicu; međutim, aktivisti su izvijestili kako policija nije privela počinitelje. Istovremeno, predsjednik RS-a Milorad Dodik intenzivirao je svoje verbalne napade na zajednicu, najavljujući namjeru donošenja zakona koji bi LGBTQI+ aktivistima zabranio ulazak u obrazovne ustanove, pozivajući na eliminaciju LGBTQI+ utjecaja u društvu, te rekavši da zajednicu treba izolirati na ostrvu. SOC je također izvijestio da su transrodne osobe i dalje

najranjivije LGBTQI+ osobe, s otprilike dvije trećine transrodnih osoba koje su doživjele neki oblik diskriminacije. Tokom godine, do kraja septembra, SOC je dokumentirao jedan slučaj nasilja u porodici nad transrodnom ženom. Preživjela nije prijavila napad policiji jer je počinitelj bio otac preživjele.

Diskriminacija: Govor mržnje i diskriminacija LGBTQI+ osoba su rasprostranjeni. Iako je zakonom na državnom nivou zabranjena diskriminacija na temelju seksualne orijentacije, zakon se u potpunosti ne provodi. Federacija, RS i Brčko distrikt imaju zakone koji kriminaliziraju svaki oblik krivičnog djela počinjenog iz mržnje na osnovu spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Svim zakonima nedostaju jednaka prava za istospolna partnerstva. Zavod za transfuzijsku medicinu RS zabranio je osobama koje ispoljavaju, kako je nazvao, visokorizično seksualno ponašanje, kao što su homoseksualnost, biseksualnost, promiskuitet, anonimni seks, komercijalni seks, hronični alkoholizam i narkomanija, da doniraju krv.

Vijeće ministara usvojilo je 2022. godine *Akcionni plan za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u zemlji*, koji predstavlja prvu javnu politiku donesenu na državnom nivou. Cilj Plana je sistemski i sveobuhvatno odgovoriti na različite izazove s kojima se suočavaju LGBTQI+ osobe te dati jasne upute i nametnuti obaveze svim nivoima vlasti. Tokom godine provedba je uključivala obrazovanje i obuku na različitim nivoima vlasti. Uz

pomoć SOC-a, Federalna vlada usvojila je smjernice za LGBTQI+ osobe koje traže azil.

U aprilu 2022. godine Općinski sud u Sarajevu donio je revolucionarnu prvostepenu presudu kojom je po prvi put u zemlji utvrđena diskriminacija LGBTQI+ osoba. Presudom je kao govor mržnje ocijenjena objava na Facebooku Samre Ćosović Hajdarević, bivše zastupnice u Skupštini Kantona Sarajevo, koja je na svom profilu napisala da LGBTQI+ osobe treba „izolirati“ i „skloniti“ od „naše djece i društva“. Predmet je dostavljen Kantonalnom sudu u Sarajevu, koji do kraja godine treba donijeti odluku. Takva sporost pravosuđa, kao i nedostatak proaktivnosti izvršnih tijela u borbi protiv diskriminacije LGBTQI+ osoba, rezultirali su nepovjerenjem u institucije vlasti da podržavaju ljudska prava od strane ogromnog dijela LGBTQI+ osoba, što je pridonijelo malom broju prijavljenih slučajeva diskriminacije, navodi Sarajevski otvoreni centar.

Sarajevski otvoreni centar izvijestio je da je pravosuđe postiglo skroman napredak u zaštiti prava LGBTQI+ osoba. U 2022. godini SOC je dokumentirao 10 slučajeva diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Tri slučaja odnosila su se na diskriminaciju na radnom mjestu, tri u pružanju usluga, jedan u javnom prostoru, jedan na diskriminaciju jednog učenika u školi, a preostala dva na uznemiravanje u porodici. SOC je dokumentirao 13 krivičnih djela počinjenih iz mržnje, uključujući tri slučaja nasilja u porodici, dva slučaja vršnjačkog nasilja, četiri

slučaja prijetnji LGBTQI+ osobama i četiri neodređena slučaja. SOC vjeruje da je stvarni broj LGBTQI+ osoba koje su doživjele diskriminaciju daleko veći, ali se svi slučajevi ne prijavljuju iz straha.

Mogućnost zakonskog priznavanja roda: Transrodne osobe moraju dostaviti medicinsku dokumentaciju kojom dokazuju da je osoba prošla potpunu medicinsku tranziciju (promjenu spola i hiruršku genitalnu promjenu) ako osoba želi promijeniti rod na identifikacijskom dokumentu. SOC je izvijestio da medicinske potrebe transrodnih osoba općenito još uvijek nisu prepoznate od strane zdravstvenog sistema, a administrativna procedura za promjenu oznaka roda u dokumentima je nejasna, duga i komplicirana. SOC je također izvijestio da su interpolne osobe i dalje marginalizirane, a zdravstveni radnici ili vladini službenici učinili su malo da ili pomognu interpolnim osobama ili da ublaže pretjerana administrativna opterećenja s kojima se one suočavaju.

U januaru je na snagu stupio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obaveznom zdravstvenom osiguranju RS-a, koji je izglasala Narodna skupština RS-a, u kojem je jednim članom propisano da se „osiguranim licima u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja ne obezbjeđuje zdravstvena zaštita koja obuhvata sljedeće: dijagnostiku i liječenje seksualne disfunkcije ili seksualne neadekvatnosti, uključujući impotenciju, zdravstvene usluge , lijekove i medicinska sredstva koja se odnose na promjenu pola i reverzija prethodne dobrovoljne hirurške sterilizacije“. SOC

je primijetio da zakon krši prava na zdravstvenu zaštitu transrodnih osoba, stavljajući im dodatna i nesrazmjerna opterećenja.

Nedobrovoljne ili prisilne medicinske ili psihološke prakse: Prema SOC-u, nije bilo slučajeva operativnih zahvata na odraslim ni maloljetnim interspolnim osobama bez njihovog pristanka. Ipak, SOC je izvijestio o slučajevima u Tešnju i Travniku gdje su članovi porodica pokušali izliječiti svoju LGBTQI+ djecu uz „pomoć“ lokalnih imama, psihijatara ili psihologa. SOC je izvijestio o redovnim „konverzijskim terapijama“ koje pružaju psiholozi, psihoterapeuti, psihijatri i vjerski službenici LGBTQI+ osobama u cilju promjene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja osobe. SOC je izvijestio da su LGBTQI+ osobe često bile prisiljene od strane svojih porodica da sudjeluju u takvim terapijama. Vlasti u BiH ni udruženja ljekara nisu pokušali osuditi konverzijsku terapiju.

Ograničenja slobode izražavanja, udruživanja ili mirnog okupljanja:

LGBTQI+ zajednica je imala problema sa slobodom okupljanja u RS-u i vlasti RS-a nisu dozvolile održavanje povorke ponosa u Banjoj Luci.

U Sarajevu je 24. juna, bez incidenata, održana četvrta BH Povorka ponosa, sa oko 1.000 učesnika.

Osobe s invaliditetom

Osobe s invaliditetom su i dalje vrlo marginalizirana kategorija zbog neadekvatnih zakona kojima bi se regulirala njihova prava i zbog njihove

Izveštaji o stanju ljudskih prava u zemljama za 2023.

Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokraciju, ljudska prava i rad

isključenosti iz procesa donošenja odluka. Posebno su žene i djeca s invaliditetom u riziku. Zakoni u Federaciji i RS-u nalažu veću fizičku pristupačnost objektima, zdravstvenim uslugama, obrazovanju i transportu za osobe sa invaliditetom, ali primjena zakonskih odredbi varira. Na primjer, Kanton Sarajevo je uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih nacija završio arhitektonske intervencije na 14 od ukupno 44 planiranih javnih objekata u cilju uklanjanja arhitektonskih barijera za osobe s invaliditetom. Kako navode iz nevladine organizacije SUMERO koja promovira prava osoba s intelektualnim teškoćama, taktilne staze i audio signalizacija, koji pomažu u kretanju slijepih i slabovidih osoba, sporadično su dostupne u većim gradovima, ali ne postoje u manjim mjestima.

Zakonima u Federaciji i RS-u i na državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, nastavljena je diskriminacija po ovim osnovama. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta. Najčešći oblici diskriminacije osoba s invaliditetom su prepreke mobilnosti koje onemogućavaju pristup javnim i privatnim objektima, uključujući škole, kašnjenje isplata invalidnina, prepreke pri zapošljavanju, neadekvatne socijalne i zdravstvene sigurnosne mreže i ograničen pristup obrazovanju. Podrška osobama s invaliditetom ovisi o uzroku nastanka invaliditeta. Osobe čiji je invaliditet povezan s ratom od 1992. do 1995. godine, bez obzira da li

su ratni vojni invalidi ili civilne žrtve rata, imaju prioritet i primaju veće naknade nego druge osobe s invaliditetom.

Vijeće ministara je 5. jula imenovalo novo, prošireno, Vijeće osoba s invaliditetom BiH, koje je savjetodavno tijelo zaduženo da prati i promovira prava osoba s invaliditetom. Ministarstva redovno dodjeljuju, u skladu s budžetskim mogućnostima, finansijska sredstva u podršci organizacijama osoba s invaliditetom putem grantova i iz prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću. U toku godine, do kraja oktobra, ministarstvo je dodijelilo 66.000 KM (36.000 USD) nevladinim organizacijama koje rade na ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. Organizacije koje se bave zagovaranjem tvrde da su ta sredstva simbolična i nedovoljna. Neke lokalne uprave su dodijelile dodatna sredstva, što dovodi do velikih dispariteta među socijalnim davanjima na nivou lokalne zajednice.

Federacija i RS su usvojile strategije za unapređenje položaja osoba s invaliditetom. U januaru je tijelo za praćenje provedbe Strategije Federacije izvijestilo da osnovni preduvjeti za uspjeh nisu ispunjeni i da je samo Ministarstvo rada i socijalne politike predvidjelo budžet za provedbu strategije. Vlade Federacije i RS-a također su osigurale sredstva za rad fondova za profesionalnu rehabilitaciju i prekvalifikaciju. Nastavljen je rad na provedbi inkluzivnog obrazovanja. U Brčko distriktu zakonom su osobama s invaliditetom data proširena prava, ali Brčko nema posebnu strategiju za provedbu zakona.

NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava primijetile su nastavak gradnje javnih objekata bez pristupa za osobe s invaliditetom. Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da idu u redovne škole sa uobičajenim nastavnim programima „kada je to moguće“. Učenici s invaliditetom, međutim, i dalje se bore za pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju zbog fizičkih barijera u školama, nedostatka smještaja za djecu sa oštećenjem sluha, vida i mentalnim poremećajem i nepostojanja asistenata u nastavi i obučenih nastavnika. UNICEF je izvijestio da manje od 2% djece s invaliditetom ide u školu i ima poseban smještaj ili asistenciju. UNICEF je ocijenio da mnoga druga djeca s invaliditetom pohađaju redovno obrazovanje bez takve pomoći, dok druga odustaju od školovanja. U većini administrativnih jedinica su komisije za vrednovanje obrazovanja izdale preporuke za specijalno ili inkluzivno obrazovanje. Procjene se oslanjaju samo na medicinski model invaliditeta i nisu u skladu sa socijalnim modelom koji zagovara Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, invaliditeta i zdravlja.

Djeca s teškim invaliditetom nisu nikako uključena u obrazovni sistem i njihovo obrazovanje potpuno ovisi o njihovim roditeljima ili nevladinim organizacijama. Roditelji djece sa teškim invaliditetom primaju od vlasti finansijsku pomoć u ograničenom iznosu ili je ne primaju nikako, uprkos činjenici da mnogi od njih nisu mogli tražiti posao zbog toga što se moraju brinuti o svojoj djeci 24 sata dnevno.

Ostalo društveno nasilje ili diskriminacija

U zemlji su registrirane približno 48.323 osobe s HIV-om ili AIDS-om (30.9272 u Federaciji i 17.351 u RS-u). Zavodi za javno zdravstvo izvijestili su da je u 2021. godini registrirana 5.941 osoba. Vlasti taj porast pripisuju posljedicama zaključavanja za vrijeme pandemije COVID-19. Vjeruje se da je stvarni broj slučajeva veći jer su mnoge osobe izbjegle testiranje zbog stigme i diskriminacije. Država nema stalne ili organizirane programe psihosocijalne podrške.

Dio 7. Prava radnika

a. Sloboda udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje

Zakonima o radu Federacije i RS-a se radnicima u oba entiteta daje pravo da formiraju i da se priključe samostalnim sindikatima, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na legalni štrajk. Poslodavci u privatnom sektoru ne poštuju uvijek ova prava i sindikalne organizacije u javnom sektoru su generalno snažnije i postižu bolje rezultate. Zakonom je zabranjena protusindikalna diskriminacija, ali njim nije adekvatno uređena primjena ovih oblika zaštite. Inspektorati rada i sudovi ne bave se djelotvorno pritužbama radnika na protusindikalnu diskriminaciju. Članovi sindikata su se žalili da su preduzeća i političari imenovali sindikalne vođe i da oni uglavnom

rade na zaštiti vlastitih povlastica. Prema zakonu, radnici koji su otpušteni sa posla, kada postoje dokazi o diskriminaciji na osnovu sindikalnog aktivizma ili po drugoj osnovi, moraju biti vraćeni na posao. Entitetskim zakonima u Federaciji i RS-u zabranjeno je otpustiti sindikalne vođe bez prethodne saglasnosti relevantnog ministarstva rada.

U oba entiteta i u Brčko distriktu zakonom je dato pravo na štrajk. U Federaciji su zakonom određeni preveliki zahtjevi za radnike koji žele stupiti u štrajk. Na primjer, sindikati nisu mogli najaviti štrajk bez prethodnog dogovora sa poslodavcem o tome koji će „neophodni“ radnici ostati na radnom mjestu.

Vlada nije djelotvorno provodila zakone koji štite slobodu udruživanja, kolektivno pregovaranje i pravo radnika na štrajk. Vlasti nisu izrekle sankcije protiv poslodavaca koji su spriječili radnike da se organiziraju. Inspekcijski nadzor nad poštivanjem prava radnika bio je ograničen. Inspektori su kršenju radničkih prava dali nizak prioritet i umjesto toga su se usredotočili na povećanje prihoda otkrivanjem neprijavljenih radnika, studenata koji rade i poslodavaca koji ne plaćaju poreze. Neki sindikati su izvijestili da su poslodavci zaposlenicima prijetili otkazom ako se učlane u sindikat, a u nekim slučajevima su otpuštali sindikalne vođe zbog njihovih aktivnosti. Kazne za povrede prava radnika na nivou entiteta nisu bile razmjerne onima za slična kršenja građanskih prava. Kazne su rijetko izricane prekršiteljima

prava radnika. Sudski postupci su bili predmet dugotrajnih odgoda i žalbi. Nedostatak prava radnika je bio izrazitiji u privatnom sektoru uglavnom zbog slabijih sindikalnih organizacija.

Tokom godine nekoliko radničkih sindikata je sporadično organiziralo štrajkove u oba entiteta zbog neisplaćenih plaća i doprinosa na plaće, što je rezultiralo novim kolektivnim ugovorima s vladom. Međutim, zakon ne odobrava zaposlenima da štrajkuju prije nego što završe zakonom propisan postupak mirenja. Ova i druge složene zakonske odredbe koje se odnose na način organiziranja i izvođenja štrajka efektivno su omogućile poslodavcima da spriječe štrajkove. Dugotrajnim sporom oko vodstva u Savezu samostalnih sindikata u Federaciji zaustavljen je dijalog između sindikata i entitetskih vlasti.

b. Zabrana prisilnog ili obaveznog rada

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Zabrana rada djece i minimalna starosna dob kao uvjet

za uspostavljanje radnog odnosa

Vidi Nalaze američkog Ministarstva rada o najtežim oblicima rada djece (*Findings on the Worst Forms of Child Labor*) na: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija (vidi Dio 6)

e. Prihvatljivi uvjeti rada

Zakoni o plaćama i radnom vremenu: Iako je minimalna mjesečna plaća u oba entiteta iznad zvaničnog nivoa dohodovnog siromaštva, preko 30% stanovništva izloženo je riziku od siromaštva. Za Brčko distrikt se ne izračunava minimalna plaća i u njemu ne postoji zaseban penzioni fond te poslodavci koriste minimalni iznos plaće onog entiteta u čiji se penzioni fond, prema izboru radnika, uplaćuju doprinosi za penziono i invalidsko osiguranje. Federalna vlada je u januaru povećala minimalnu plaću za 9,8% i ona je utvrđena u neto iznosu od 596 KM (326 USD) za razdoblje od 1. januara do 31. decembra. Većina radnika u Federaciji uz mjesečnu plaću ima i pravo na neoporezive mjesečne naknade, poput toplog obroka, prijevoza i regresa, što u prosjeku iznosi 226 KM (123 USD) po zaposlenom mjesečno.

Vlada RS je u januaru povećala minimalnu plaću u RS-u na neto iznos od 700 KM (483 USD). Kao i u Federaciji, većina radnika u RS-u ima pravo na

neoporezive mjesečne naknade, kao što su topli obrok, prijevoz i regres, što u prosjeku iznosi 197 KM (108 USD).

Zakonom određena radna sedmica u oba entiteta i u Brčko distriktu iznosi 40 sati, iako sezonski radnici ponekad rade i do 60 sati sedmično. Prekovremeni rad je zakonom ograničen na 10 sati sedmično u oba entiteta. U RS-u radnik može izuzetno i dobrovoljno raditi još 10 sati prekovremenog rada. U Federaciji nema odredbi kojima bi se regulirao iznos naknade za prekovremeni rad, dok se prema zakonu u RS-u za vrijeme prekovremenog rada uvećava plaća za 30%. Prema zakonima u oba entiteta, minimalni odmor u toku radnog dana traje 30 minuta. Radnici sami biraju praznike koje poštuju, ovisno o etničkoj ili vjerskoj pripadnosti. Entiteti i Brčko distrikt ne poduzimaju dovoljne mjere da bi osigurali primjenu zakonskih odredbi o broju radnih sati, dnevnom, sedmičnom i godišnjem odmoru.

Godine 2021. godine obustavljen je rad u sedam javnih rudnika uglja u Federaciji, što je rezultiralo kolektivnim ugovorom kojim su povećane plaće radnika rudnika za 20%, sa 1.158 KM (633 USD) na 1.388 KM (758 USD), u okviru aranžmana koji je obnovljen u toku godine do kraja decembra.

Sigurnost i zdravlje na radu: Federacija i RS su uspostavile obavezne standarde za zdravlje i sigurnost na radu, posebno u industrijskim sektorima u kojima su radni uvjeti opasni. Ova prava važe za sve zvanične (tj. prijavljene) radnike, uključujući radnike migrante i privremene radnike.

Radnici u određenim industrijama, posebno oni u metaloprerađivačkoj industriji, industriji čelika, rudnicima uglja i građevinarstvu, često rade pod opasnim uvjetima. Prema službenom izvještaju inspektorata, najčešći nedostaci utvrđeni u tim sektorima su bili provedba mjera zaštite na radu i preventivnih mjera, osposobljavanje radnika za sigurno radno okruženje i redovno ispitivanje opreme i alata.

Vlasti u oba entiteta su obavezne, putem nadležnih inspekcija, odgovoriti na pritužbe radnika u vezi sa sigurnošću i zaštitom zdravlja na radu, ali to se nije uvijek događalo. Entitetske vlasti uložile su samo ograničene i neadekvatne napore da poboljšaju sigurnost i zdravlje na radu u rudnicima uglja u državnom vlasništvu. Nije postojala nikakva zvanična socijalna zaštita za radnike u neformalnoj ekonomiji, osim ako nisu bili prijavljeni na biroima za zapošljavanje i primali pripadajuće beneficije (kao što je zdravstveno osiguranje).

Radnici se nisu mogli izvući iz situacija koje su dovodile u opasnost njihovo zdravlje ili sigurnost a da ne ugroze svoj radnopravni status. Vlasti zaposlenima nisu pružile nikakvu zaštitu u takvoj situaciji. Do septembra su inspektori u oba entiteta pronašli 316 povreda odredbi o sigurnosti na radu, uključujući nekoliko industrijskih nesreća koje su izazvale smrt ili teške povrede radnika. Na primjer, jedan građevinski radnik je poginuo u nesreći u Sarajevu, a devetnaestogodišnji građevinski radnik u Banjoj Luci pao je sa visine od oko 10 metara i pretrpio ozbiljne povrede.

Nadzor nad provedbom propisa o plaćama, radnom vremenu i sigurnosti i

zdravlju na radu: Inspektorati u entitetima, Brčko distriktu i kantonima odgovorni su za nadzor nad provedbom zakona o radu u formalnoj ekonomiji, dok za državne službenike i registrirana udruženja postoje posebni inspektorati. Porezne uprave su odgovorne za nadzor nad provedbom zakona o plaćama, radnim satima i sigurnosti i zdravlju na radu. Vlasti se potiču da provode nenajavljeni inspeksijski nadzor u privatnim i javnim kompanijama kako bi pronašle neprijavljene radnike i kaznile ih novčanim kaznama, čime bi ojačale vladine penzije i zdravstvene fondove. Vlasti nisu djelotvorno provodile zakonske propise o minimalnoj plaći, prekovremenom radu ni o sigurnosti i zaštiti zdravlja na radu. Kazne za povrede propisa su bile razmjerne onima za slična djela i samo su se ponekad izricale. Prema inspektorima, broj inspektora je nedovoljan da bi vršili nadzor nad poštivanjem propisa.

Prema nezvaničnim procjenama, oko 40% radne snage nije prijavljeno i radi u neformalnoj ekonomiji, iako je ovaj postotak možda niži zbog znatnog odliva radne snage u EU. Zakoni o plaćama, radnim satima i sigurnosti i zdravlju na radu se ne primjenjuju na radnike u neformalnom sektoru.